

Στρατηγικές
Αναπτυξιακής
και Εφηβικής
Υγείας

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

«Παράγοντες που συσχετίζονται με τη θυματοποίηση εφήβων από τη ρητορική του μίσους στο διαδίκτυο: ιεραρχική μοντελοποίηση στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα SELMA.»

Δούση Σοφία, Ψυχολόγος

Αριθμός Μητρώου φοιτητή: 20180486

Αρτεμισία Τσίτσικα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Β' Παιδιατρική Κλινική,
Νοσοκομείο "Π. & Α. Κυριακού", Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ (Επιβλέπουσα Καθηγήτρια)

Θεοδώρα Ψαλτοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Θεραπευτική Κλινική, Νοσοκομείο
"Αλεξάνδρα", Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ

Θεόδωρος Σεργεντάνης, MD, PhD, Ιατρός – Επιδημιολόγος Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα
Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής (ΠΑΔΑ)

Επιστ. Συνεργάτης Θεραπευτικής Κλινικής ΕΚΠΑ, Νοσοκομείο «Αλεξάνδρα»

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτρια της εργασίας αυτής Διευθύντρια μας κυρία Αρτεμισία Τσίτσικα και φυσικά τον κύριο Θεόδωρο Σεργεντάνη, για την πολύτιμη καθοδήγηση και συνεργασία.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Γενικό μέρος

1. Βιβλιογραφική ανασκόπηση	
1.1 Ρητορική του μίσους: Ορισμοί, Ιστορικά, Νομοθεσία	5
1.2 Ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο: Ορισμός, Ιστορικά, Νομοθεσία	7
1.3 Διαδικτυακός Εκφοβισμός και Ρητορική του Μίσους	9
1.4 Η εφηβεία ως παράγοντας κινδύνου	9
1.5 Επιπολασμός: θύμα, θύτης, μάρτυρας	11
1.6 Παράγοντες που συσχετίζονται με την Ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο	13
2.1 Πρόγραμμα SELMA	23
2.1.1 Ποιοτική Έρευνα	23
2.1.2 Ποσοτική Έρευνα	25
2.1.3 SELMA Toolkit	25

Ειδικό μέρος

1. Σκοπός και Εισαγωγή	29
2. Μέθοδος	
2.1 Συμμετέχοντες	30
2.2 Μέσα συλλογής δεδομένων	31
2.3 Στατιστική Ανάλυση- Ιεραρχικό μοντέλο	31
3. Αποτελέσματα	32
4. Συζήτηση	
4.1 Περιγραφικά δεδομένα- Επιπολασμός	36
4.2 Συσχετίσεις μεταβλητών 1 ^{ου} επιπέδου και θυματοποίηση	36
4.3 Συσχετίσεις μεταβλητών 2 ^{ου} επιπέδου και θυματοποίηση	40

4.4 Συσχέτιση 3 ^{ου} επιπέδου ιεραρχικού μοντέλου, έκθεση ως μάρτυρας και θυματοποίηση	42
4.5 Συσχέτιση 4 ^{ου} επιπέδου ιεραρχικού μοντέλου, θύτης και θυματοποίηση	42
5. Περιορισμοί	44
6. Πίνακες	45
7. Σχήματα	50
8. Βιβλιογραφία	60
9. Περίληψη στα ελληνικά	61
10. Περίληψη στα αγγλικά	62

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Ρητορική του Μίσους: Ορισμός – Ιστορικά- Νομοθεσία

Ξεκινώντας την συζήτηση για το θέμα της ρητορικής του μίσους, πρέπει να επισημανθεί εξ' αρχής η μεγάλη ποικιλία ορισμών του όρου. Η εύρεση ενός ορισμού που να βγάζει νόημα στο εκπαιδευτικό πλαίσιο και ν' αφορά παιδιά και εφήβους, κρίθηκε απαραίτητη. Η αναζήτηση πληροφοριών στη βιβλιογραφική ανασκόπηση προέκυψε από επίσημα έγγραφα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μελών χωρών της.

Βασική προϋπόθεση για την βαθύτερη κατανόηση της ρητορικής του μίσους, είναι ο σαφής διαχωρισμός της από το αντίθετο της, την ελευθερία του λόγου. Η ελευθερία του λόγου και η ισηγορία καταγράφονται αρχικά στην αρχαία Ελλάδα, στη γενέτειρα της δημοκρατίας και έπειτα άρχισαν να διαχέονται στον υπόλοιπο κόσμο. Η Ελευθερία της Έκφρασης και του Λόγου έγιναν θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα το 1948, όταν εισήχθη στο Άρθρο 19 της Διακήρυξης των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών. Βέβαια μετά το Άρθρο 19 έπεται το Άρθρο 20, το οποίο περιορίζει αυτή την άμετρη ελευθερία έκφρασης, στις περιπτώσεις που αυτή προκαλεί διάκριση σχετικά με το έθνος, την φυλή, την θρησκεία, επιθετικότητα και βιαιότητα. Αντίστοιχα το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα το 1950, θέτει περιορισμούς στην ελευθερία του λόγου βάσει των δημοκρατικών νόμων που προστατεύουν την εθνική ασφάλεια, την εδαφική ακεραιότητα, την δημόσια ασφάλεια, για την προστασία από το έγκλημα, την προστασία της υγείας, της ηθικών αξιών, των δικαιωμάτων των άλλων, για την αποφυγή της διάχυσης εμπιστευτικών πληροφοριών και την διατήρηση της εξουσίας του νομικού συστήματος (Συμβούλιο της Ευρώπης, 1950).

Η έννοια της ρητορικής του μίσους μπορεί να γίνει καλύτερα αντιληπτή ως ένας όρος ομπρέλα που περικλείει διάφορες μορφές επιβλαβών εκφράσεων, που στοχεύει συνήθως συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (Brown, 2017). Μιλώντας για ρητορική ("speech") αναφερόμαστε στην έκφραση συναισθημάτων, ιδεών, πεποιθήσεων, τόσο λεκτικά όσο και με άλλα οπτικοακουστικά μέσα, για παράδειγμα βίντεο. Η επισήμανση ότι η ρητορική του μίσους αφορά συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων, στοχεύει συνήθως στην φυλή, την εθνικότητα, την θρησκεία, τον σεξουαλικό

προσανατολισμό. Παρόλα αυτά, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που μπορεί να στοχοποιήσουν κάποιον ή κάποια ομάδα μπορεί να είναι αναρίθμητα. Μπορεί να είναι εγγενή, όπως το φύλο, αλλά και επίκτητα όπως οι πολιτικές πεποιθήσεις ή η συνθήκη της προσφυγίας (Berecz & Devinat, 2016abc, 2017abc).

Ιστορικά, η διακίνηση τέτοιων μηνυμάτων μίσους και διάκρισης σε μεγάλη κλίμακα ξεκίνησε μέσω των βιβλίων, εφημερίδων, του ραδιοφώνου και αργότερα της τηλεόρασης και του κινηματογράφου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η προπαγάνδα των Ναζί κατά των Εβραίων και άλλων μειονοτήτων μέσω των κινηματογραφικών ταινιών και του ραδιοφώνου (Timmermann, 2008). Πιο πρόσφατα, το 1994, τα μέσα ενημέρωσης στη Ρουάντα συνετέλεσαν σημαντικά στην Γενοκτονία στη Ρουάντα κατά των Τούτσι (UNHRC, 2015; Yanagizawa-Drott, 2014).

Το 1997 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το οποίο παραδοσιακά έπαιζε σημαντικό ρόλο στη δημιουργία διεθνών πολιτικών και νόμων ενάντια στην εξάπλωση της ρητορικής του μίσους, όρισε ως ρητορική του μίσους, «όλες τις μορφές έκφρασης που διαδίδονται, υποκινούν, παρακινούν ή δικαιολογούν μίσος ενάντια στη φυλή, ξενοφοβία, αντισημιτισμό ή άλλες μορφές μίσους που βασίζονται σε μισαλλοδοξία που εκφράζεται με επιθετικό εθνικισμό και εθνοκεντρισμό, διάκριση και επιθετικότητα προς μειονοτικές ομάδες, πρόσφυγες και μετανάστες» (Council of Europe, 1997, p. 107). Το 2002 ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενάντια στο Ρατσισμό και την Μισαλλοδοξία (ECRI), που έκτοτε είναι υπεύθυνη για την καθοδήγηση και την τακτική παρακολούθηση 47 Ευρωπαϊκών Εθνών, σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων. Μετά την δημιουργία νομοθεσίας, τα χαρακτηριστικά που τείνουν να διώκονται με μίσος, προστατεύονται νομικά. Το 2016 το ECRI, συμπεριέλαβε σε αυτά τα προστατευόμενα χαρακτηριστικά, πέρα από την φυλή, το έθνος, την θρησκεία, το φύλο και τον σεξουαλικό προσανατολισμό, το χρώμα, την ηλικία, την αναπηρία, την γλώσσα, την ταυτότητα φύλου, άλλα ατομικά χαρακτηριστικά και κατάσταση (“status”). Γίνεται εμφανές, ότι με το πέρασμα του χρόνου όλο και περισσότερα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά που είναι σύμφυτα με την διαφορετικότητα της ανθρώπινης φύσης, προστατεύονται νομικά. Η νομική προστασία αυτών, έχει ως αποτέλεσμα την αποδοχή της διαφορετικότητας και την ενθάρρυνση της ελευθερίας της έκφρασης του ατομικού εαυτού, χωρίς φόβο.

Με βάση την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όποιος κρίνεται ότι υποκινεί μίσος, είτε αποκλείεται από την προστασία που παρέχει η Σύμβαση -βάσει

άρθρου 17-, είτε τίθενται περιορισμοί στην προστασία του – βάσει Άρθρου 10, παράγραφος 2. Αντίστοιχα ισχύει και στο Διαδίκτυο, όπου οι διακινούμενες πληροφορίες πρέπει να είναι σύμφωνα με τα Άρθρα 10 και 2 της Σύμβασης. Σημαντικό κομμάτι της ρητορικής του μίσους, πέρα από το ίδιο το μήνυμα με περιεχόμενο και τόνο έκφρασης μίσους, αποτελεί το κίνητρο πρόκλησης βλάβης και η διάχυση του μηνύματος δημόσια. Σε αυτό το τελευταίο στοιχείο βασίζεται η αυξανόμενη ανησυχία για την εξάπλωση της ρητορικής του μίσους μέσω ψηφιακών μέσων, κυρίως του Διαδικτύου.

Ρητορική του Μίσους στο Διαδίκτυο (Online Hate Speech): Ορισμός – Ιστορικά-Νομοθεσία

Στη σύγχρονη εποχή, η άσκηση της ελευθερίας λόγου και έκφρασης διαδραματίζεται στην ψηφιακή πραγματικότητα σαν μια συνέχεια της φυσικής. Αντίστοιχα, η ρητορική του μίσους μέσω ψηφιακών μέσων και Διαδικτύου, παίρνει όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις, ξεκινώντας από μια τάση και φτάνοντας σε μια επισφαλή πραγματικότητα που επεκτείνεται. Παρά την μεγάλη έκταση του φαινομένου, η διεύρυνση του δυσκολεύει τον σαφή εντοπισμό και καταπολέμηση του.

Χαρακτηριστικά αυτού του ψηφιακού φαινομένου, είναι η αστραπιαία διάχυση της πληροφορίας, η οποία είναι ορατή στον παγκόσμιο ιστό. Άτομα και ομάδες που συσπειρώνονται με βάση το μίσος τους για έναν συγκεκριμένο πληθυσμό στόχο, δεν περιορίζονται πλέον γεωγραφικά. Αν ένα μήνυμα μίσους δεν απαγορευτεί από το ψηφιακό μέσο, θα συνεχίζει να είναι προσβάσιμο. Από την άλλη, αν απαγορευτεί η ανάρτησή του, είναι πολύ εύκολο να επαναδημοσιευθεί. Τα πιο σύγχρονα μέσα κοινωνικής δικτύωσης βρίσκονται πλέον στην κορυφή της ορατότητας και επιρροής, έχοντας μικρή δομική οργάνωση, αφού ο κάθε χρήστης μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα. Πέρα από την ταχύτητα και το εύρος διάδοσης ενός μηνύματος μίσους, η ρητορική μίσους στο Διαδίκτυο μπορεί να έχει και έναν ανώνυμο και ασύγχρονο χαρακτήρα. Η ανωνυμία είναι ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό διαφοροποίησης της ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο από την παραδοσιακή, δίνοντας μεγαλύτερη ευελιξία και ευκολία στους χρήστες να έχουν την δυνατότητα ν' αποφύγουν τις συνέπειες των πράξεών τους στην πραγματική ζωή (Wachs and Wright, 2018). Κάτι που καθιστά το περιεχόμενο που αναρτάται στο Διαδίκτυο ιδιαίτερα επικίνδυνο, είναι ότι μπορεί κάποιος να έρθει σε επαφή με αυτό χωρίς τη θέλησή του. Όπως για παράδειγμα ένας ανήλικος μπορεί να εκτεθεί σε περιεχόμενο ενηλίκων, έτσι

μπορεί και να εκτεθεί σε ένα περιεχόμενο μίσους άθελα του, το οποίο θα δυσκολευτεί να επεξεργαστεί και να διαχειριστεί.

Ιστορικά- Νομοθεσία

Μεταβαίνοντας από την παραδοσιακή μαζική προπαγάνδα στην ψηφιακή, σημαντικό γεγονός στη νεότερη ιστορία της ρητορικής του μίσους αποτελεί η δημιουργία μιας από τις πρώτες Ιστοσελίδες μίσους, από τον Δον Μπλακ ηγετικό μέλος των Κου Κλουξ Κλαν στην Αμερική, την Stormfront.org (Levin, 2002). Μέχρι το 2000, οι ιστοσελίδες που διακινούσαν διακρίσεις και μίσος προς μια ομάδα στόχο, είχαν φτάσει τις 5.000 (Perry & Olsson, 2009) και συνεχώς αυξάνονταν μαζί με τους χρήστες τους. Οι ιστοσελίδες με την σειρά τους έδωσαν τα ηνία στα blog και στα μέσα κοινωνική δικτύωσης. Τα κοινωνικά δίκτυα έχουν χρησιμοποιηθεί εκτεταμένα από ακροδεξιές εξτρεμιστικές ομάδες, αλλά και τρομοκρατικές ομάδες όπως η ISIS. Η ΗΠΑ πρέπει να επισημανθεί ότι είναι ένα ιδιαίτερο παράδειγμα άνθισης του φαινομένου, λόγω της προτεραιότητας που δινόταν και δίνεται στην ελευθερία του λόγου ως αρχή.

Σχετικά με την Ευρωπαϊκή Νομοθεσία, το Συμβούλιο της Ευρώπης δημοσίευσε το 2003 ένα συμπληρωματικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για το Κυβερνοέγκλημα, ποινικοποιώντας οποιαδήποτε δράση και υλικό ρατσιστικού και ξενοφοβικού περιεχομένου, που λαμβάνει χώρα στο περιβάλλον συστήματος υπολογιστή. Ενώ μέχρι και το 2008 η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν απευθυνόταν συγκεκριμένα και άμεσα στη ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο, η Ευρωπαϊκή Κομισιόν και τα κράτη μέλη, εφάρμοζαν νόμους σε εθνικό επίπεδο, με στόχο την πρόληψη της ρητορικής του μίσους στο πραγματικό αλλά και στον ψηφιακό κόσμο. Σταδιακά ξεκίνησε μια κοινή προσπάθεια συνεργασίας για την καταπολέμηση του φαινομένου αυτού, καταλήγοντας σε συμφωνία της Ευρωπαϊκής Κομισιόν με τις Εταιρείες Τεχνολογίας του Facebook, Microsoft, Twitter και YouTube, το 2016, σχετικά με τον Κώδικα Δεοντολογίας που αφορά την παράνομη διάχυση της ρητορικής του μίσους. Στη συνέχεια άνοιξε ο δρόμος για την συμπόρευση και άλλων Εταιρειών όπως του Instagram, Google+, Snapchat και Dailymotion.

Από την πλευρά τους, οι Εταιρείες Τεχνολογίας έχουν συντάξει τους δικούς τους Όρους Χρήσεις απευθυνόμενες στους χρήστες τους, περιγράφοντας τι θα αντιμετωπίζεται ως ρητορική του μίσους και συνεπώς θα υπόκειται σε περιορισμό και απαγόρευση.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία προήλθαν αποκλειστικά από την έκθεση (report) της έρευνας SELMA (SELMA, 2019, Hacking Online Hate: Building an Evidence Base for Educators. www.hackinghate.eu).

Διαδικτυακός Εκφοβισμός και Ρητορική του Μίσους

Παρότι και τα δύο φαινόμενα, ο σχολικός εκφοβισμός και η ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο έχουν ως πυρήνα την προσβλητική συμπεριφορά με κίνητρο την πρόκληση βλάβης, έχουν κάποιες σημαντικές διαφορές. Ο όρος διαδικτυακός εκφοβισμός αρχικά, είναι ευρύτερα διαδεδομένος και χρησιμοποιείται πιο συχνά και με μεγαλύτερη ευκολία. Ορίζεται ως μια επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά με κίνητρο την πρόκληση βλάβης, μέσω ψηφιακών μέσων, από ένα άτομο ή ομάδα με μεγαλύτερη εξουσία, προς ένα άτομο- θύμα, που δυσκολεύεται να υπερασπιστεί τον εαυτό του (Campbell et Bauman, 2018). Σαν φαινόμενο έχει έναν πιο προσωπικό χαρακτήρα από την ρητορική του μίσους. Ο διαδικτυακός εκφοβισμός μπορεί να εκδηλωθεί με την διάδοση ψεύτικων πληροφοριών και αναρτώντας ντροπιαστικές φωτογραφίες κάποιου, στέλνοντας απειλητικά μηνύματα ή απειλώντας κάποιον και παριστάνοντας κάποιον και διαδίδοντας προσβλητικά σχόλια (UNICEF, 2015).

Αντίθετα, αυτό που επισημάνθηκε σχετικά με την ρητορική του μίσους, είναι ότι στοχοποιεί αρνητικά προστατευόμενα ατομικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο και η εθνικότητα. Επιπλέον, ως ρητορική του μίσους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ακόμα και μια μοναδική δράση μίσους, χωρίς την επαναληψιμότητα του διαδικτυακού εκφοβισμού (Wachs and Wright, 2018).

Η εφηβεία ως παράγοντας κινδύνου

Η συγκεκριμένη εργασία όπως και το πρόγραμμα SELMA επικεντρώνονται στη ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο, κυρίως στη θυματοποίηση, μεταξύ εφήβων. Αυτό δεν είναι τυχαίο, καθώς το νεαρό της ηλικίας των εφήβων αποτελεί έναν αυτοτελή παράγοντα κινδύνου, τόσο για την εμπλοκή τους σε τέτοια φαινόμενα, όσο και για την σοβαρότητα των συνεπειών αυτής της συμμετοχής. Ο εφηβικός πληθυσμός βρίσκεται σε μεγαλύτερη ευαλωτότητα πρώτον, λόγω της ποσότητας του χρόνου που καταναλώνει στο Διαδίκτυο. Τα ψηφιακά μέσα και ειδικά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι ιδιαίτερα δημοφιλή στους νέους, ειδικά στους εφήβους (Costello et al, 2018). Ήδη από το 2013, έρευνα στον Αμερικάνικο πληθυσμό εφήβων, επεσήμανε ότι η χρήση των ψηφιακών μέσων είναι η

δεύτερη ασχολία των εφήβων, μετά τον ύπνο (Rideout, V. J., Foehr, U. G., Roberts, D. F., 2013). Αυτή η υπερενασχόληση, κυρίως με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης οφείλεται στις ποικίλες ευκαιρίες που παρέχουν στους εφήβους για κοινωνικοποίηση και δόμηση της ατομικής τους ταυτότητας (Holfeld and Sukhawathanakul, 2017). Οι έφηβοι αναζητούν να κατακτήσουν τα αναπτυξιακά τους στάδια πλέον και μέσω του ψηφιακού περιβάλλοντος, αναζητώντας φίλους, εξερευνώντας και δοκιμάζοντας διάφορες πτυχές του εαυτού τους (Holfeld and Sukhawathanakul, 2017). Από αυτή την άποψη το Διαδίκτυο προσφέρει θετικές ευκαιρίες ανάπτυξης. Παρόλα αυτά όμως, η διεθνής βιβλιογραφία και πιο συγκεκριμένα έρευνα μεταξύ 42 χωρών, παραθέτει ότι η εκτεταμένη και προβληματική χρήση των κοινωνικών μέσων δικτύωσης αυξάνει τους πιθανούς κινδύνους. Για παράδειγμα, την επικοινωνία και επαφή με αγνώστους, την εξαρτητική και επιθετική συμπεριφορά, τον διαδικτυακό εκφοβισμό, την κοινωνική απόσυρση και την μείωση της κοινωνικοσυναισθηματικής και ηθικής ανάπτυξης (Craig et al, 2020). Επίσης, η αρνητική ανατροφοδότηση για την ταυτότητά τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, έχει εν τέλει αρνητικό αντίκτυπο στην αυτοεκτίμησή τους (Holfeld and Sukhawathanakul, 2017). Η υπερέκθεση στον διαδικτυακό εκφοβισμό φαίνεται να οδηγεί σε μια απευαισθητοποίηση και κανονικοποίηση του φαινομένου, με αποτέλεσμα την αύξηση των εφήβων θυτών και των θυμάτων (Craig et al, 2020).

Οι έφηβοι φαίνεται να είναι πιο ευάλωτοι στις επιβλαβείς επιδράσεις της υπερσύνδεσης στο ψηφιακό περιβάλλον για έναν ακόμα λόγο, που συνδέεται άμεσα με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, αυτόν της μη ολοκληρωμένης νοητικής και ψυχοσυναισθηματικής τους ανάπτυξης. Οι έφηβοι εν γένει χαρακτηρίζονται από χαμηλότερη ικανότητα κριτικής σκέψης, αυξημένο παρορμητισμό, ιδιαίτερη ανάγκη για αποδοχή από τους συνομηλίκους. Επιπλέον, οι έφηβοι δεν είναι αρκετά ικανοί ακόμα στην διαχείριση συναισθημάτων και προβλημάτων και στην επίλυση των τελευταίων (Akgül et Artar, 2020). Πρόκειται για μια πραγματικότητα που βρίσκει την εξήγησή της, σε μεγάλο βαθμό, στα νευροεπιστημονικά δεδομένα. Ο προμετωπιαίος φλοιός, ο οποίος ευθύνεται για τα παραπάνω χαρακτηριστικά, δεν έχει αναπτυχθεί πλήρως στην εφηβική και νεαρή ηλικία, με αποτέλεσμα τη λιγότερο ώριμη κρίση των εφήβων, πόσο μάλλον των μικρότερων παιδιών (Smabel et al, 2020). Οπότε, αν και οι έφηβοι νιώθουν αυτοπεποίθηση στο Διαδίκτυο, δεν έχουν τις δεξιότητες ν' αντιμετωπίσουν ικανοποιητικά μια διαδικτυακή επίθεση την ώρα που συμβαίνει (Passal et al, 2016, Craig et al, 2020) και αυτός είναι ο βασικός λόγος ανησυχίας.

Τέλος, αναλογιζόμενοι τις ευκαιρίες για θετική ανάπτυξη των εφήβων στο Διαδίκτυο, είναι απαραίτητες δράσεις όπως το πρόγραμμα Selma, οι οποίες στοχεύουν στην εξυγίανση του περιεχομένου του Διαδικτύου και την εκπαίδευση του πληθυσμού στόχου.

Επιπολασμός: Θύμα, θύτης και μάρτυρας

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, παρατηρείται αυξανόμενο ερευνητικό ενδιαφέρον αναφορικά με την καταγραφή της έκτασης του φαινομένου της ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο και των παραγόντων που σχετίζονται με αυτό. Στη συγκεκριμένη εργασία, αν και η εστίαση θα είναι στην θυματοποίηση των εφήβων, θα παρουσιαστούν ποσοστά επιπολασμού του φαινομένου εν γένει, για την καλύτερη κατανόηση του.

Παρότι έχουν επισημανθεί παραπάνω οι διαφορές των όρων του διαδικτυακού εκφοβισμού και της θυματοποίησης από τη ρητορική του μίσους, αναζητώντας στη βιβλιογραφία ήταν δύσκολη αυτή η διάκριση. Ειδικότερα οι παλιότερες έρευνες εστιάζουν στην έρευνα του διαδικτυακού εκφοβισμού, με ποσοστά 15% - 40% (Garaigordobil and Martínez-Valderrey, 2016; Kowalski et al, 2014; Tanrikulu and Campbell, 2015; Tokunaga, 2010). Διεθνώς είχαν παρουσιαστεί ποσοστά που άγγιζαν από το 6.5% (Ybarra and Mitchell, 2004), μέχρι το 72% (Junoven and Gross, 2008), δημιουργώντας ερωτήματα κατά πόσο ήταν συγκρίσιμα αυτά τα διαφορετικά αποτελέσματα, που φαίνεται να εξετάζαν μάλλον διαφορετικά το φαινόμενο. Στην Ευρώπη τα δεδομένα διαφοροποιούνται από χώρα σε χώρα και μεταξύ των ερευνών. Οι Ortega et al και οι Genta et al, το 2012, χρησιμοποιώντας το ίδιο δείγμα από το πρόγραμμα DAPNE II, βρήκαν ποσοστά διαδικτυακού εκφοβισμού, στις χώρες της Ισπανίας, Ηνωμένου Βασιλείου και Ιταλίας, 6.2, και 5.4% αντιστοίχως.

Σε κάποιες πιο σύγχρονες μελέτες, φαίνεται να επιλέγονται ευρύτεροι όροι όπως αυτός της θυματοποίησης στο Διαδίκτυο «cyber victimization», «online victimization » και της επίθεσης στο Διαδίκτυο «online perpetration», «online aggression». Παρόλα αυτά είναι πολύ συχνοί ακόμα οι όροι «cyber- bully» «cyber-victim», «cyber bully-victim».

Πιο συγκεκριμένα, όσο αφορά την θυματοποίηση από τον διαδικτυακό εκφοβισμό, η μεγάλη Ευρωπαϊκή έρευνα EU Kids Online (2011) βρήκε ποσοστό θυματοποίησης 2-44%, ενώ εθνικές ευρωπαϊκές μελέτες βρήκαν ποσοστά 5.5- 44% (Livingstone et al., 2012).

Ευρωπαϊκή έρευνα του 2018, μεταξύ Ρουμανίας, Ελλάδας, Γερμανίας, Πολωνίας, Ολλανδίας, Ισλανδίας και Ισπανίας, βρήκε πως το 21.9% του δείγματος είχε θυματοποιηθεί στο Διαδίκτυο κατά τον τελευταίο χρόνο. Τα υψηλότερα ποσοστά θυματοποίησης τα είχαν η

Ρουμανία (37.3%), η Ελλάδα (26.8%) και η Γερμανία (24.3%) (Athanasiou et al., 2018). Εξίσου πρόσφατη έρευνα μεταξύ 42 χωρών που άντλησε τα δεδομένα της τα έτη 2017-2018, με δείγμα 180,919 εφήβων 11-15 χρονών, βρήκε τα εξής: θυματοποίηση αγοριών από 3.2% έως 28.5%, θυματοποίηση κοριτσιών από 3.8%- 27.8% , ενώ έφηβοι θύτες, αγόρια από 1.8% έως 31.4% και κορίτσια από 0.7% έως 19.4% (Craig et al., 2020). Επιπλέον, πολύ σημαντικά δεδομένα προέρχονται από την πρόσφατη έρευνα EU Kids Online 2020 μεταξύ 19 χωρών και με δείγμα άτομα 9 έως 16 χρονών. Ενώ η θυματοποίηση των εφήβων 12-16 χρονών είχε έναν μέσο όρο 27%, οι χώρες που ξεχώρισαν με πολύ χαμηλά ποσοστά 7-14% ήταν η Κροατία, Σλοβακία και η Ιταλία, ενώ αυτές με τα υψηλότερα ποσοστά από 30%-49%, ήταν η Εσθονία, η Ρουμανία, η Ρωσία και τέλος η Πολωνία με το υψηλότερο (Smahel et al., 2020). Επιπλέον, συστηματική ανασκόπηση του 2020, 35 έρευνες βρήκα ποσοστά θυματοποίησης μεταξύ 1.9% και 84%, με μέσο όρο θυματοποίησης 14.4% (Camerini et al., 2020).

Συνεχίζοντας, στην έρευνα EU Kids Online 2020 τα ποσοστά των θυτών εφήβων ήταν σημαντικά μικρότερα, με μέσο όρο 16% για τους έφηβους 12-14 και 20% για τους έφηβους 15-16% ανάλογα την ηλικία. Μικρότερα ποσοστά, 4%- 7% είχαν η Κροατία, η Λιθουανία και η ΣΚ, ενώ τα μεγαλύτερα, 21%-30% είχαν η Ελβετία, η Ρουμανία, η Σερβία και τέλος η Πολωνία τα με μεγάλη απόκλιση 41-53% (Smahel et al., 2020).

Όσο αφορά τον παράλληλο ή εναλλάξιμο ρόλος του θύτη-θύματος που εξετάστηκε σε κάποιες έρευνες, 7 έρευνες βρήκαν ένα ποσοστό μεταξύ 2.3% και 20.4% (Camerini et al., 2020). Αντίθετα κάποιοι ερευνητές βρήκαν πως ο παράλληλος ή εναλλάξιμος ρόλος του θύτη-θύματος, είναι ο πιο συχνός (Romera et al 2016; Kokkinos et al, 2014).

Άξια επισήμανσης είναι παρατήρηση ότι πολλές έρευνες προέρχονται από τις ΗΠΑ , όπου θεωρείται πως το φαινόμενο την ρητορικής του μίσους είναι πιο εκτεταμένο σε σύγκριση με την Ευρώπη και την Αυστραλία. (Bergeron & Schneider, 2005)

Η πολυπληθέστερη αναφερόμενη κατηγορία στη συμμετοχή στο φαινόμενο της ρητορικής του μίσους, είναι αυτή των μαρτύρων (« bystanders») (Holfeld and Mishna, 2018). Πάνω από τους μισούς ερωτώμενους εφήβους φάνηκε να είναι μάρτυρες (Buelga et al., 2017), 53.7% (Waschs and Wright, 2018). Σύμφωνα με την βιβλιογραφία, η πλειοψηφία των μαρτύρων παραμένουν παθητικοί μπροστά στην ρητορική του μίσους (Holfled and Mishna, 2018). Πρόκειται για ένα πολύ καίριο ζήτημα, καθώς οι μάρτυρες της ρητορικής του μίσους, πέρα από το ότι οι ίδιοι επηρεάζονται από αυτή την έκθεση, είναι οι μόνοι που

μπορούν να παρέμβουν, να βοηθήσουν και να αποτρέψουν τέτοια φαινόμενα. Φαίνεται ότι οι μάρτυρες είναι περισσότερο παθητικοί όταν δεν γνωρίζουν το θύμα και πιο ενεργοί όταν το θύμα ήταν φίλος (Li and Craig, 2015). Επιπλέον, όταν οι μάρτυρες εκτίθενται στη ρητορική του μίσους, εξοικειώνονται με αυτές τις επιθετικές συμπεριφορές και είναι πιο πιθανό να τις αναπαράγουν, ειδικά αν φαίνεται αυτές να είναι επιβραβεύονται (Bastiaensens et al., 2018). Η κανονικοποίηση της επιθετικής συμπεριφοράς μίσους και η έκθεση σε αυτήν ως μάρτυρας, διευκολύνει τον μάρτυρα να πάρει τον ρόλο του θύτη (Pabian et al., 2016) ή του θύματος, αλλά και το αντίστροφο, ένα θύμα ή θύτης θα παρατηρήσει και θα εμπλακεί πιο εύκολα ξανά σε φαινόμενα ρητορικής του μίσους ως μάρτυρας (Holfled and Mishna, 2018). Η εξήγηση αυτής της υψηλής θετικής συνάφειας μεταξύ των τριών ρόλων βασίζεται στην κοινωνική μάθηση και στις κοινωνικο-γνωστικές θεωρίες (Waschs and Wright, 2018). Γι αυτό τα προγράμματα εκπαίδευσης των εφήβων στην αυτοαποτελεσματικότητα, στοχεύουν κυρίως στον μεγάλο αριθμό και καίριο ρόλο των μαρτύρων, ώστε να μπορούν να επεμβαίνουν θετικά στα φαινόμενα ρητορικής μίσους (Holfled and Mishna, 2018).

Παράγοντες που συσχετίζονται με την Ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο

Θύμα- Θύτης- Μάρτυρας

Η μελέτη των συσχετίσεων μεταξύ θύματος, θύτη και μάρτυρα, ξεκίνησε με συγχρονικές έρευνες και εξελίχθηκε σταδιακά σε διαχρονικές, καθώς υπήρξε η ανάγκη να προσεγγιστούν οι αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ τους. Ήταν σημαντικό να βρεθεί τι αποτελεί προστατευτικό παράγοντα και τι κίνδυνο (Camerini et al., 2020).

Έχει αναφερθεί ήδη παραπάνω ότι έχει βρεθεί ισχυρή συνάφεια μεταξύ και των τριών ρόλων μάρτυρα, θύτη, θύματος. Σε πρόσφατη έρευνα επιβεβαιώνεται ότι οι μάρτυρες είχαν υψηλή συνάφεια με τους μελλοντικούς θύτες, ακόμα και χωρίς να μεσολαβεί η θυματοποίηση (Waschs and Wright, 2018). Επίσης, δεδομένα 8 χωρών έδειξαν, ότι όσο αυξανόταν η έκθεση στην ρητορική του μίσους σαν μάρτυρες, αύξαναν και οι πιθανότητες επιθετικής συμπεριφοράς (Wachs et al., 2019). Επιπλέον ευρήματα ήταν ότι η θυματοποίηση προέβλεπε την επιθετική συμπεριφορά του θύτη (Wachs and Wright, 2018; Blaya and Audrin, 2019; Wachs and Wright, 2019). Αυτό το εύρημα επιβεβαιώνεται και από κλινική μελέτη 858 μαθητών, ηλικίας 12 έως 17 (Calvete et al., 2019), αλλά και από διαχρονική μελέτη (Akgül and Artar, 2020).

Αντίθετα με τα παραπάνω ευρήματα, οι Holfled και Mishna το 2018, χρησιμοποιώντας **cross lagged** μοντέλο, βρήκαν ότι η θυματοποίηση σε χρόνο T1 προέβλεπε την θυματοποίηση σε χρόνους T2 (Marciano et al., 2021), T3 και την έκθεση ως μάρτυρας μόνο σε χρόνο T2. Αντίθετα, δεν προέβλεπε τον ρόλο του θύτη, ούτε σε χρόνο T2, ούτε σε T3. Το να είσαι θύτης σε χρόνο T1 προέβλεπε την έκθεση ως μάρτυρας σε T2 αλλά όχι την θυματοποίηση. Επιπλέον, το να είσαι μάρτυρας σε χρόνο T1 δεν προέβλεπε τον ρόλο του θύτη ή θύματος σε χρόνο T2, ενώ το προέβλεπε σε χρόνο T3. Συνοπτικά, μόνο η εμπειρία του θύματος προέβλεπε πως αυτό θα συνεχιστεί να συμβαίνει διαχρονικά (Wendt and Quandt, 2016), πως δεν υπήρχε άμεση συσχέτιση θύματος και θύτη, παρά μόνο όταν μεσολαβούσε σε δεύτερο χρόνο η θέση του μάρτυρα. Με βάση αυτό το μοντέλο, οι ρόλοι του θύματος και του μάρτυρα φάνηκε να παραμένουν σταθεροί στο χρόνο, σε αντίθεση με τον θύτη.

Ηλικία και Ρητορική του μίσους

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω υπάρχει ιδιαίτερη ανησυχία για την ρητορική του μίσους στην εφηβεία. Αναφορικά με το ποια ηλικία είναι πιο ευάλωτη στη ρητορική του μίσους, βιβλιογραφική ανασκόπηση ανέδειξε ποικίλα αποτελέσματα. Υπήρχαν έρευνες που υποστήριζαν ότι οι προέφηβοι ήταν πιο ευάλωτοι στην θυματοποίηση (Kokkinos et al, 2013; Mishna et al., 2012), ενώ οι πιο μεγάλοι έφηβοι έπαιρναν συνήθως τον ρόλο του θύτη (Buelga et al, 2015; Zych et al., 2016) ή έναν μικτό ρόλο θύτη- θύματος (Festl et al., 2017; Misha et al., 2012).

Παρόλα αυτά, πιο πρόσφατες έρευνες, βρήκαν πως σε μεγαλύτερο κίνδυνο θυματοποίησης βρίσκονταν οι μεγαλύτεροι έφηβοι (Salmon et al., 2018). Πιο συγκεκριμένα, η μεγάλη έρευνα EU Kids Online, κατέγραψε περισσότερα θύματα, αλλά και θύτες μεταξύ των ηλικιών 15-16 χρονών. Μια πιθανή εξήγηση αυτή της υπόθεσης είναι πως οι μεγαλύτεροι έφηβοι έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση σε ψηφιακά μέσα, επομένως εκτίθενται περισσότερο γενικά, αλλά και συγκεκριμένα στη ρητορική του μίσους (Athanasiou et al., 2018). Τέλος, ενδιάμεσα αποτελέσματα παρουσίασε έρευνα σε 42 Ευρωπαϊκές χώρες, η οποία έδειξε ότι μεγαλύτερο μέσο όρο θυματοποίησης είχαν οι έφηβοι 13 χρονών και όχι οι μεγαλύτεροι (Craig et al., 2020).

Τέλος, αναζητώντας στη βιβλιογραφία στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ θυματοποίησης και ηλικίας, με σκοπό να στηριχθούν οι υποθέσεις που θα διατυπωθούν παρακάτω, δεν βρέθηκαν τέτοιες (Rice et al., 2015; Harriman et al., 2020).

Φύλο και Ρητορική του μίσους

Σχετικά με την εξέταση της μεταβλητής του φύλου ή της ταυτότητας του φύλου, υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις στην βιβλιογραφία της ρητορικής του μίσους. Αρχικά ως ταυτότητα φύλου, ορίζεται η αίσθηση κάποιου σχετικά με το αν ανήκει στο γυναικείο ή αρσενικό φύλο και από το αν το βιολογικό του φύλο ταυτίζεται με το αντιλαμβανόμενο ή το επιθυμητό, ανεξάρτητα από τον σεξουαλικό του προσανατολισμό (Ybarra et al., 2015). Υπάρχουν οι έρευνες που εξετάζουν ως μεταβλητή το δυαδικό φύλο, συγκρίνοντας τα αγόρια και τα κορίτσια θύματα μεταξύ τους, ενώ από την άλλη υπάρχουν οι έρευνες που εξετάζουν και τη μη δυαδική ταυτότητα φύλου. Πιο συγκεκριμένα, από την μια πλευρά υπάρχουν οι έφηβοι που η ταυτότητα τους εμπίπτει εντός της δυαδικής κατηγοριοποίησης («binary sex») και ονομάζονται «cisgender» και από την άλλη, οι έφηβοι που δεν αυτοπροσδιορίζονται με βάση την δυαδικότητα του φύλου, δηλαδή δεν ταυτίζονται απόλυτα με το βιολογικό τους φύλο («non binary sex», «transgender», ή «intersex») ή ταυτίζονται και με τα δυο και αυτοπροσδιορίζονται ως διεμφυλικοί. (Ybarra et al., 2015).

Όσο αφορά την βιβλιογραφία που εστιάζει στο δυαδικό φύλο, κατά γενική συμφωνία τα αγόρια είναι πιο επιρρεπείς στο ρόλο του θύτη (Ortega-Baron et al. 2017; Smahel et al., 2020), ενώ τα κορίτσια στον ρόλο του θύματος. (Aboujaoude et al., 2015; Zych, Ortega–Ruiz, & Marín–López, 2016; Smahel et al., 2020). Αντίθετα, έρευνα του 2021, δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ θυματοποίησης και δυαδικού φύλου (Diaz et al., 2021).

Αναζητώντας στη βιβλιογραφία τον ρόλο που έπαιζε το μη δυαδικό φύλο, στη ρητορική του μίσους και πιο συγκεκριμένα στη θυματοποίηση, οι μεταβλητές οι οποίες χρησιμοποιούνταν ήταν «transgender», «non-binary sex», «gender youth minority». Η τελευταία, ως κατηγορία μειονότητας του φύλου συμπεριλάμβανε και τις ταυτότητες LGBT (Lesbian Gay Bisexual Trans) και LGBTQ (Lesbian Gay Bisexual Trans Queer). Οι όροι/τίτλοι LGBT και LGBTQ χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής, καθώς συμπεριλαμβάνουν άτομα με ομόφυλη/αμφιφυλόφιλη σεξουαλική ταυτότητα, αλλά και άτομα με μη δυαδική ταυτότητα φύλου. Στην έρευνα των Rice et al, το 2015, φάνηκε πως οι LGBQ έφηβοι είχαν πέντε φορές περισσότερες πιθανότητες να υπάρξουν θύματα στο Διαδίκτυο. Το 2019, το 52.4% των LGBTQ ανέφερε χρόνια θυματοποίηση στο Διαδίκτυο (Hinduja and Patchin, 2020). Είναι σημαντικό επίσης ότι η αυτές οι δύο κατηγορίες ήταν πιο δημοφιλείς και συναντήθηκαν σε πολύ περισσότερες έρευνες στη βιβλιογραφική ανασκόπηση (Abreu and

Kenny, 2017). Παρόλα αυτά είναι καίριας σημασίας η διάκριση μεταξύ ταυτότητας φύλου και σεξουαλικής προτίμησης, αφού είναι δυο τελείως ξεχωριστά πράγματα. (Aparicio-García et al., 2018).

Γενικά, οι έφηβοι που ανήκουν στη μειονότητα φύλου είναι πιο ευάλωτοι στη θυματοποίηση, συγκριτικά με αυτούς που εμπίπτουν εντός της δυαδικής ταυτότητας φύλου. Συγκεκριμένα αναφέρθηκε, πως 1 στους 2 εφήβους που άνηκε στη μειονότητα του φύλου είχε υπάρξει θύμα, σε αντίθεση με 1 στους 4 «cisgender» εφήβους θύματα (Ybarra et al., 2015) και είχαν 2 φορές σχεδόν παραπάνω πιθανότητες να θυματοποιηθούν (Aparicio-García et al., 2018). Το 33.3% των διεμφυλικών «transgender» ήταν θύματα στο Διαδίκτυο σε έρευνα του 2019 (Hinduja and Patchin, 2020). Επίσης η βιβλιογραφία επεσήμανε ότι αυτοί οι έφηβοι ήταν πιο ευάλωτοι, γιατί η ταυτότητα φύλου τους τους έκανε να είναι πιο απόμακροι από τους γονείς τους, να μην ζητάνε βοήθεια και γενικότερα να έχουν μικρότερο υποστηρικτικό σύστημα (Ybarra et al., 2015). Ως αποτέλεσμα, αυτή η ομάδα εφήβων είχε και περισσότερα προβλήματα ψυχικής υγείας, μεγαλύτερη αίσθηση απομόνωσης και ιδέες αυτοκτονίας (Aparicio-García et al., 2018).

Τέλος, νεότερη τάση στην έρευνα αποτελεί η προσέγγιση που εξετάζει τη θυματοποίηση και το φύλο ως μια πιο σύνθετη εμπειρία, εστιάζοντας στα στερεοτυπικά προσδιορισμένα θηλυκά και αρσενικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας. Πρόσφατη έρευνα έδειξε ότι τα υψηλότερα ποσοστά θυματοποίησης των εφήβων κοριτσιών συσχετίζονταν με ενισχυμένα θηλυκά χαρακτηριστικά, ενώ τα χαμηλότερα ποσοστά, με ενισχυμένα αρσενικά χαρακτηριστικά ή αρσενικά και θηλυκά. Αναφορικά με τα αγόρια, τα ενισχυμένα θηλυκά χαρακτηριστικά ήταν που προκαλούσαν την εντονότερη θυματοποίηση τους, σε αντίθεση με τα αρσενικά χαρακτηριστικά ή έστω τα αρσενικά μαζί με θηλυκά χαρακτηριστικά, που προστάτευαντα έφηβα αγόρια από την θυματοποίηση (Wright and Waschs, 2020).

Ευαλωτότητα/αναπηρία και Ρητορική του μίσους

Παράγοντας συσχέτισης με τη ρητορική του μίσους, ειδικά με την θυματοποίηση, φάνηκε ν' αποτελεί η όποια αναφερόμενη δυσκολία, αναπηρία και χρόνια κατάσταση υγείας των εφήβων, με ποσοστό 2%- 41.7% (Alhaboby et al., 2017). Πιο αναλυτικά, στη βιβλιογραφία εντοπίστηκαν ως παράγοντες κινδύνου οι αισθητηριακές αναπηρίες, όπως η έλλειψη ακοής, όρασης, κινητικότητας κ.α, οι χρόνιες καταστάσεις σωματικής υγείας, όπως για παράδειγμα το άσθμα, η παχυσαρκία, η επιληψία, οι χρόνιοι πονοκέφαλοι/ ημικρανίες, οι δερματολογικές διαταραχές και οι κρανιοεγκεφαλικές παθήσεις (Pinquart, 2017; Alhaboby

et al., 2017). Από τις μεταβλητές που προαναφέρθηκαν, φάνηκε να ήταν περισσότερο δημοφιλείς στους ερευνητές, το άσθμα και η παχυσαρκία (Sergentantins et al., 2021). Ενδιαφέρον ήταν το εύρημα, σύμφωνα με το οποίο οι παχύσαρκοι έφηβοι φάνηκε να συμμετέχουν στη ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο από τον ρόλο του θύτη. Μια πιθανή την εξήγηση ότι, μέσω του ανώνυμου ψηφιακού περιβάλλοντος, ανταποδίδουν την επιθετικότητα που δέχονται, στον πραγματικό κόσμο λόγω της εξωτερικής τους εμφάνισης (Waasdorp et al., 2018). Στην ίδια έρευνα, φάνηκε ότι οι έφηβοι με άσθμα συμμετείχαν με τον μικτό ρόλο θύτης-θύμα στο Διαδίκτυο. Μια υπόθεση πάνω σε αυτό ήταν ότι οι έφηβοι με άσθμα απέχουν περισσότερο από εξωτερικές δραστηριότητες λόγω της υγείας τους και επομένως είναι πιο πολλή ώρα συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο.

Επιπρόσθετα, ο κίνδυνος θυματοποίησης συσχετιζόταν και με χρόνιες ή μη καταστάσεις ψυχικής υγείας, όπως ανέδειξε μεγάλο πλήθος ερευνών. Σε μετα-ανάλυση διαχρονικών ερευνών, βρέθηκε σημαντική συσχέτιση της θυματοποίησης των ανηλίκων με το άγχος, την κατάθλιψη, τα παράπονα για σωματικά συμπτώματα, τα προβλήματα συμπεριφοράς και την χρήση ουσιών (Marciano et al., 2020). Στην ίδια έρευνα συνοψίζονταν και άλλα προβλήματα εσωτερίκευσης, όπως αυτοκτονικές σκέψεις (Sampasa-Kanyinga et al., 2018), αυτοτραυματισμός, χαμηλή αυτοεκτίμηση και εξωτερίκευσης, όπως επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά, επιθετικότητα και παραβατικότητα. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις έρευνες που αναλύθηκαν, η θυματοποίηση βρέθηκε να προηγείται ως προβλεπτικός παράγοντας, αλλά και να έπεται των συμπτωμάτων κατάθλιψης και άγχους, ως έκβαση. Γενικότερα προβλέπονταν χαμηλότερα επίπεδα ψυχικής ευεξίας για τα έφηβα θύματα («well-being») (Fahy et al., 2016). Όσο αφορά τους θύτες, η επιθετική συμπεριφορά προέβλεπε σε δεύτερο χρόνο, μόνο την κατάθλιψη και την χρήση ουσιών, ενώ μόνο τα προβλήματα συμπεριφοράς φάνηκε να σχετίζονται αιτιωδώς με τον ρόλο του θύτη. Παλιότερη έρευνα υποστήριξε πως χαμηλά επίπεδα ψυχικής ευεξίας είχαν και οι έφηβοι με μικτό ρόλο θύτη- θύματος (Marciano et al., 2020). Επιπλέον, οι Borges Bottino και συνεργάτες, επεσήμαναν το ρόλο της συχνότητας της θυματοποίησης που αύξανε την σοβαρότητα των καταθλιπτικών συμπτωμάτων και της απόγνωσης (Borges Bottino et al., 2015). Τις παραπάνω συσχετίσεις της θυματοποίησης με την κατάθλιψη, τη χρήση ουσιών και τα προβλήματα συμπεριφοράς, επιβεβαίωσε και παλιότερη συστηματική ανασκόπηση, εστιάζοντας επιπλέον στην σημαντική συσχέτιση της θυματοποίησης με το κοινωνικό άγχος (Borges Bottino et al., 2015).

Η θυματοποίηση συσχετίστηκε ακόμα με αναπτυξιακά σύνδρομα, όπως με τις διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού και τη ΔΕΠ-Υ (Alhaboby et al., 2017; Kowalski and Toth, 2018) και με τις μαθησιακές δυσκολίες (Fridh et al., 2017; Heiman et Olenik-Shemesh, 2019). Ενδιαφέροντα ευρήματα ανέδειξαν πως οι έφηβοι με αυτισμό, που ήταν θύματα στο Διαδίκτυο, είχαν περισσότερες πιθανότητες ν' αναπτύξουν αυτοκτονικό ιδεασμό, άγχος και κατάθλιψη (Hu et al., 2019; Wright and Wachs 2019). Ακόμα, οι έφηβοι με αυτισμό που είχαν εντονότερα συμπτώματα προκλητικής εναντιωματικής διαταραχής, φάνηκε ότι ήταν πιο συχνά θύτες και θύματα της ρητορικής του μίσους (Hu et al., 2019), το ίδιο και οι έφηβοι με μαθησιακές δυσκολίες που φοιτούσαν σε τάξεις ειδικών σχολείων (Heiman and Olenik-Shemesh 2015).

Πιο πρόσφατη έρευνα του 2021, εστίασε στις ψυχολογικές συνέπειες της θυματοποίησης, με λιγότερο ψυχοπαθολογικούς όρους, όπως την αυτό-αναφερόμενη θλίψη και απόγνωση, η οποία ήταν πολύ εντονότερη στα κορίτσια θύματα (Stewart-Tufescu et al., 2021).

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον ήταν το εύρημα, σύμφωνα με το οποίο η θυματοποίηση στο Διαδίκτυο συσχετιζόταν σημαντικά με το ψυχολογικό στρες, ανεξάρτητα της διαμεσολάβησης καλής ή κακής σχέσης μεταξύ έφηβων κοριτσιών και των γονέων τους. Αντίθετα, για τα αγόρια υπήρχε ακόμα πιο έντονη συσχέτιση, μόνο όταν η σχέση με τους γονείς ήταν κακή. Αυτό το εύρημα ενισχύει πως τα κορίτσια είναι πιο ευάλωτα στη θυματοποίηση, όπως αναφέρθηκε παραπάνω (Sampasa-Kanyinga et al., 2018).

Εν γένει μια εξήγηση που δόθηκε για την υψηλή συσχέτιση μεταξύ θυματοποίησης και αναφερόμενων δυσκολιών/αναπηριών, ήταν ο παράγοντας του χρόνου που περνούσαν οι έφηβοι στο Διαδίκτυο, ως και 9 φορές περισσότερο (Kowalsky and Toth, 2018) και η κοινωνική ευαλωτότητα που απόρρεε από αυτές τις δυσκολίες (Fridh et al. (2015). Αυτή η κοινωνική ευαλωτότητα μπορεί να συνδεθεί επίσης με την κοινωνική απόσυρση αυτών των εφήβων που περνάνε τον περισσότερο χρόνο τους στο Διαδίκτυο.

Οικογένεια και Ρητορική του μίσους

Παίρνοντας ως δεδομένη την επιρροή της οικογένειας στη ζωή και ανάπτυξη των εφήβων, αναζητήθηκαν οι μεταβλητές της οικογένειας που συσχετιζόνταν με την ρητορική του μίσους. Μετα-ανάλυση 34 μελετών, κατέληξε ότι οι έφηβοι που συμμετείχαν στην ρητορική του μίσους, είχαν πιο αδύναμους δεσμούς με τους γονείς τους (Kowalsky et al., 2014). Οι όροι που μελετήθηκαν συχνότερα και παρουσίαζαν συσχέτιση με τα θύματα της

ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο, ήταν η οικογενειακή υποστήριξη, η γονική αδιαφορία/άγνοια, η επικοινωνία και σχέση μεταξύ γονιών και εφήβων, η οικογενειακή σύγκρουση, το στρες των γονεών, το γονεϊκό στυλ διαπαιδαγώγησης, η παραμέληση και η κακοποίηση από τον γονέα και η γονική απόρριψη (Lopez- Castro and Priegue, 2019). Γενικότερα, οι έφηβοι θύματα, είχαν πιο προβληματικές σχέσεις με τους γονείς τους, λιγότερο ανοιχτή και περισσότερο αποφευκτική επικοινωνία, συγκριτικά με τους συνομηλίκους τους, που δεν συμμετείχαν με κάποιο τρόπο στην ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο (Lopez- Castro and Priegue, 2019). Πιο συγκεκριμένα, αυτό σημαίνει ότι οι έφηβοι δυσκολεύονταν να μιλήσουν στους γονείς τους για θέματα που τους απασχολούσαν και είχαν την αίσθηση ότι οι γονείς δεν θα τους ακούσουν (Bjereld, et al., 2017). Ενδιαφέρον εύρημα ανέδειξε τη συσχέτιση του υψηλού γονικού άγχους με την θυματοποίηση του εφήβου, και την χαμηλή γονική επάρκεια με τον έφηβο θύτη (Garaigordobil and Machimbarrena, 2018).

Προβληματικές αλληλεπιδράσεις στην οικογένεια, δεν αφορούν μόνο τα θύματα της ρητορικής του μίσους, που αποτελούν το κύριο ενδιαφέρον της έρευνας, αλλά και τους θύτες. Η αδιαφορία των γονεών ως προς το αν ο έφηβος συμμετέχει σε τέτοιες δραστηριότητες μίσους και η ελλιπής επίβλεψη στο Διαδίκτυο, φάνηκε να είναι προβλεπτικός παράγοντας για την συμμετοχή του στη ρητορική του μίσους ως θύτης (Barlett and Fennel, 2018). Επίσης, η ενεργός επίβλεψη των ενέργειων στο Διαδίκτυο («parental monitoring») ως ένα είδος ζεστασιάς των γονεών προς τους εφήβους, λειτουργούσε προστατευτικά κατά της έκθεσης στη ρητορική του μίσους, (Elsaesser et al. 2017; Hood and Dyffy, 2018).

Όσο αφορά το γονεϊκό στυλ διαπαιδαγώγησης, κάποιες έρευνες υποστήριξαν ότι το αυταρχικό στυλ, ήταν που οδηγούσε στις επιθετικές συμπεριφορές του θύτη εφήβου, άλλες έρευνες επεσήμαναν το επιτρεπτικό στυλ (Lopez- Castro and Priegue, 2019). Αντίθετα το δημοκρατικό/ευέλικτο γονεϊκό στυλ σχετιζόταν με λιγότερη συμμετοχή στη ρητορική του μίσους εν γένει (Charalampous et al., 2018).

Έρευνες ανέδειξαν πως, τόσο το χαμηλό (Çakır et al., 2018) όσο και το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο γονεών (Uludasdemir and Kucuk, 2018), συσχετιζόταν με περισσότερες πιθανότητες να είναι οι έφηβοι θύτες και θύματα, δημιουργώντας την ανάγκη για περαιτέρω διεκκρίνηση και μελέτη.

Χρόνος σύνδεσης στο Διαδίκτυο και Ρητορική του μίσους.

Υπάρχει γενική συμφωνία στη βιβλιογραφία ότι ο αυξημένος χρόνος σύνδεσης στο Διαδίκτυο συσχετίζεται με μεγαλύτερο ρίσκο για εμπλοκή σε επικίνδυνες συμπεριφορές στο Διαδίκτυο (Holfeld and Sukhawathanakul, 2017). Συνεπώς, ο παράγοντας του χρόνου παραμονής στο Διαδίκτυο έχει θεωρηθεί πολύ βασικός στην έρευνα σχετικά με την έκθεση στη ρητορική του μίσους. Γενικά παρατηρείται πως τόσο τα θύματα, όσο και οι θύτες της ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο κάνουν εντονότερη χρήση του Διαδικτύου, καθώς επίσης έχουν και περισσότερες δεξιότητες στη χρήση του, σε σχέση με τους συμμαθητές τους (Peker, 2015).

Ενδεικτικά, η χρήση άνω των 3 ωρών συνδεόταν με διπλάσιες πιθανότητες έκθεσης (Harimman et al., 2020) θυματοποίησης ή επιθετικής συμπεριφοράς και με πενταπλάσιες πιθανότητες να έχει ο έφηβος τον διπλό ρόλο θύτη-θύματος (Rice et al., 2015). Η μεταβλητή του χρόνου ήταν προβλεπτικός παράγοντας της θυματοποίησης, αλλά και της επιθετικής συμπεριφοράς του θύτη (Marciano et al., 2020). Επιπλέον, η θυματοποίηση στο Διαδίκτυο σε δείγμα Τούρκων εφήβων, προβλεπόταν από την εξάρτηση στο Διαδίκτυο («Internet addiction», όπου πλέον αποτελεί και διαγνωστική κατηγορία του DSM- V. Αυτό αποτελεί ένα ακόμα επιχείρημα πως η πιο συστηματική και προβληματική χρήση του Διαδικτύου αυξάνουν τον κίνδυνο να θυματοποιηθεί ένας έφηβος. Το ίδιο συνέβαινε και με την συμμετοχή στη ρητορική του μίσους ως θύτης. (Şimşek et al., 2019).

Ακόμα, είναι χρήσιμος ο διαχωρισμός της έντονης χρήσης από την προβληματική χρήση, εισάγοντας τον ποιοτικό παράγοντα, πέρα από τον ποσοτικό. Οι έφηβοι χρήστες που είναι πολύ συχνά συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο, δεν είναι απαραίτητο ότι παραμελούν άλλες σημαντικές δραστηριότητες και επηρεάζονται αρνητικά ψυχικά. Σε έρευνα του 2020, από την μια υπήρχαν οι έφηβοι που ανέφεραν υψηλή υποστήριξη από τους συνομήλικους online, όταν έκαναν έντονη χρήση του Διαδικτύου. Από την άλλη, στην προβληματική χρήση, οι έφηβοι δυσκολεύονταν συναισθηματικά όταν δεν τους επιτρεπόταν να συνδεθούν online και ανέφεραν λιγότερη ικανοποίηση από τη ζωή και περισσότερα παράπονα ψυχικής υγείας. (M. Boer et al. 2020).

Ψηφιακά μέσα, Μέσα κοινωνικής δικτύωσης και Ρητορική του μίσους.

Τα δεδομένα στη βιβλιογραφία σχετικά με την συσχέτιση των εφαρμογών και μέσω κοινωνικής δικτύωσης με την θυματοποίηση των εφήβων στο Διαδίκτυο, διαφέρουν και συχνά είναι αντιθετικά. Σε αυτό το σημείο να επισημανθεί ότι οι περισσότερες μεγάλες έρευνες που μελετούν την ρητορική του μίσους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δεν απευθύνονται αποκλειστικά στα παιδιά και στους εφήβους, αλλά σε ένα ευρύτερο ηλικιακό δείγμα. Παρόλα αυτά, έρευνα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 2016, βρήκε πως τα παιδιά ηλικίας 9-10 είχαν περισσότερες πιθανότητες να είναι θύματα σε πλατφόρμες παιχνιδιών, ενώ έφηβοι ηλικίας 13-16 θυματοποιούνταν συχνότερα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Συνεχίζοντας, έρευνα που διενεργήθηκε από την ιστοσελίδα Broadband Search, κατέγραψε υψηλότερα ποσοστά ρητορικής μίσους στο Facebook και στο Instagram, ενώ στο Twitter χαμηλότερα. Άλλη σύγχρονη έρευνα του 2020 βρήκε στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ της θυματοποίησης των εφήβων και του Snapchat, YouTube, Reddit, Tumblr και Instagram (Costello et al., 2020). Παρατηρείται ότι όσο πιο σύγχρονες είναι οι έρευνες, τόσο πιο σύγχρονες εφαρμογές και μέσα κοινωνικής δικτύωσης εξετάζονται, πέρα από τις πιο ευρέως διαδεδομένες. Αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο, ειδικά όταν πρόκειται για τους εφήβους, οι οποίοι δημιουργούν τις νέες τάσεις online, για παράδειγμα με την έκρηξη δημοφιλίας της νέας εφαρμογής Tik Tok (Costello et al., 2020). Σύμφωνα με έρευνα του 2019, τα πιο συχνά θύματα στο Twitter, ήταν οι γυναίκες, (60.4%), μετά οι μετανάστες (10.4%) και οι ομοφυλόφιλοι (10.3%) (Lingiardi et al., 2019).

Καταλήγοντας στα σημαντικά βήματα που έχουν αρχίσει να γίνονται, σύμφωνα με την CNBC, οι Ευρωπαϊκές Εταιρείες Τεχνολογίας, συμπεριλαμβανομένων του Facebook, του Google και του Twitter, είχαν αποσύρει το 72% της παράνομης ρητορικής του μίσους από τις πλατφόρμες τους μέσα στο έτος του 2018. Πρόκειται για μια δέσμευση που ξεκίνησε από το 2016. Γενικότερα, το Twitter φαίνεται να κάνει συστηματικές προσπάθειες να εξαλείψει την ρητορική του μίσους, χρησιμοποιώντας αυτόματη αναγνώριση μηνυμάτων ρητορικής του μίσους, με μηχανική νοημοσύνη («machine learning») και αναλύοντας τα χαρακτηριστικά του προφίλ των θυτών (Balakrishnan et al., 2019). Οι κακόβουλοι λογαριασμοί μπορούν να καταργηθούν ή/και να «μπλοκαριστούν».

Πρόγραμμα SELMA

Το πρόγραμμα SELMA (Social and Emotional Learning for Mutual Awareness)- Hacking Hate, είναι ένα πρόγραμμα προαγωγής της κοινωνικής και συναισθηματικής νοημοσύνης με στόχο την ευαισθητοποίηση, την πρόληψη και την καταπολέμηση της ρητορικής του μίσους. Με σκοπό την ύπαρξη ενός σαφώς προσδιορισμένου ορισμού της ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο, στο πλαίσιο του προγράμματος SELMA και μετά την σχετική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, προέκυψε ένας συνοπτικός ορισμός. Ως ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο ορίζεται οποιοδήποτε περιεχόμενο στο Διαδίκτυο στοχοποιεί κάποιον με βάση τα νομικά προστατευόμενα χαρακτηριστικά του, με κίνητρο ή σκοπό την διάδοση μίσους ή άλλου είδους διάκρισης. Πιο αναλυτικά, η διάδοση του μίσους μπορεί να γίνει με οποιαδήποτε μορφή, με γραπτό μήνυμα, εικόνα, μουσική, βίντεο, ηλεκτρονικό παιχνίδι, ακόμα και με σύμβολα. Διαδίδεται ακόμα μέσω ψηφιακών μέσων, όπως Ιστοσελίδες, φόρουμ, blog, ηλεκτρονική αλληλογραφία (email), μέσα κοινωνικής δικτύωσης κ.α. Πληθυσμός στόχος μπορεί να είναι ένα άτομο ή ομάδα, λόγω εγγενών ή επίκτητων χαρακτηριστικών, όπως η φυλή, το φύλο, η ταυτότητα φύλου, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η θρησκευτική πίστη και η αναπηρία. Το μήνυμα μίσους έχει ως μέλημα να υποκινήσει, να διαδώσει και να παροτρύνει το μίσος και την διάκριση. Επιπλέον, ως μήνυμα μίσους μπορεί να θεωρηθεί και ένα μήνυμα που υποκινεί μίσος, ακόμα και αν δεν υπάρχει συνειδητή πρόθεση.

Το πρόγραμμα SELMA χρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα Δικαιώματα, την Ισότητα και την Αγωγή του Πολίτη 2021-2020, με πληθυσμό στόχο τα παιδιά και τους εφήβους. Συνεργάτιδες χώρες μέλη του Προγράμματος υπήρξαν το Βέλγιο με το «European Schoolnet», το οποίο είχε αναλάβει και ρόλο συντονιστή, η Ελλάδα με το «Για την Εφηβική Υγεία», το Ηνωμένο Βασίλειο με το «South West Grid for Learning», η Ουαλία με το «The Diana Award», η Γερμανία με το «LMK/Media Authority for Rhineland-Palatinate» και τέλος η Δανία με το «Centre for Digital Youth Care». Το πρόγραμμα SELMA περιείχε τα εξής μέρη, 1) την εμπειρική έρευνα, που αποτελούταν από δύο σκέλη, τη ποιοτική και τη ποσοτική έρευνα, 2) την συνδημιουργία της εργαλειοθήκης του SELMA (SELMA toolkit), 3) την εξ' αποστάσεως και δια ζώσης εκπαίδευση και συμβουλευτική των εφήβων 4) την εκπαίδευση προσωπικού, δασκάλων, αρχηγών σχολείων, κοινωνικών λειτουργών και άλλων φροντιστών, μέσω ενός μαζικού διαδικτυακού εκπαιδευτικού μαθήματος (Massive Online Learning Course, MOOC), 5) τις συναντήσεις με τα αρμόδια στελέχη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την

δημιουργία πολιτικών, με τα Υπουργεία Παιδείας και τις Εταιρείες Τεχνολογίας ΙΤ, με στόχο την συνεργασία και ανταλλαγή ιδεών, λαμβάνοντας υπόψη παράλληλα την οπτική των εφήβων και την τοπική κοινωνία, 6) τέλος, την έκθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας και των προϊόντων του προγράμματος, με κάθε χώρα μέλος να το επιτυγχάνει με τις δικές της στρατηγικές.

Εμπειρική Έρευνα και Αποτελέσματα

Ποιοτική έρευνα

Συνολικά δημιουργήθηκαν 15 ομάδες εστίασης εφήβων 11-16 ετών, ημιδομημένης μορφής, και διάρκειας 60-90 λεπτών. Το ίδιο πρωτόκολλο ακολουθούσαν όλες οι χώρες μέλη του προγράμματος. Πιο συγκεκριμένα, οι ομάδες εστίασης χωρίστηκαν με κριτήριο την ηλικία, σε ομάδες εφήβων 11-13 χρονών και 13-16 χρονών. Βασικός στόχος ήταν η διερεύνηση των πεποιθήσεων και των εμπειριών των παιδιών και των εφήβων αναφορικά με τη ρητορική του μίσους, αλλά και τη διερεύνηση πιθανών μελλοντικών προοπτικών αντιμετώπισης του φαινομένου. Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων των ομάδων εστίασης χρησιμοποιήθηκε η ερευνητική μέθοδος της θεματικής ανάλυσης. Τα θέματα που προέκυψαν ήταν 1) η ελευθερία του λόγου, 2) η ρητορική του μίσους δια ζώσης και στο Διαδίκτυο, 3) η ρητορική του μίσους έναντι του σχολικού εκφοβισμού («bullying»), 4) οι συμμετέχοντες της ρητορικής του μίσους, τα θύματα, οι θύτες και οι μάρτυρες, 5) οι πεποιθήσεις σχετικά με την απάντηση στη ρητορική του μίσους και 6) ο αντίκτυπος στη κοινωνία.

Σημαντικό εύρημα της θεματικής ανάλυσης ήταν πως οι περισσότεροι έφηβοι αν και είχαν ακουστά τον όρο «ρητορική του μίσους», δυσκολεύονταν αρκετά να ορίσουν και να κατανοήσουν με σαφήνεια την φύση, τις αιτίες και τις συνέπειες του φαινομένου. Παρότι ήταν σε θέση να αντιληφθούν την πρόθεση πρόκλησης βλάβης, δυσκολεύονταν ν' αντιληφθούν τον κακοποιητικό χαρακτήρα μιας τέτοιας συμπεριφοράς και το μέγεθος της ψυχολογικής βίας που ασκεί. Επιπλέον, δυσκολεύονταν να διαχωρίσουν τον όρο από τον σχολικό εκφοβισμό- bullying. Οι συμμετέχοντες στοχάστηκαν γύρω από τα χαρακτηριστικά του προφίλ των συμμετεχόντων της ρητορικής του μίσους, προσεγγίζοντας αρκετά τα δεδομένα της βιβλιογραφίας που περιγράφονται και στην παρούσα εργασία. Επίσης, οι έφηβοι ανέδειξαν ως πιο σημαντική λύση για την καταπολέμηση του φαινομένου, την ύπαρξη νομοθεσίας, αλλά και την ανάγκη ύπαρξης τυπικού και άτυπου υποστηρικτικού

δικτύου του θύματος. Τέλος, πέρα από τις ατομικές συνέπειες, οι έφηβοι μίλησαν για τον κοινωνικό αντίκτυπο, την κανονικοποίηση του μίσους και την πόλωση της κοινωνίας από αυτό.

Ποσοτική Έρευνα

Η ποσοτική έρευνα εξέτασε συμπληρωματικά τα θέματα που αναφέρθηκαν παραπάνω στην ποιοτική έρευνα, μέσω της συμπλήρωσης ψηφιακών ερωτηματολογίων. Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε στο διάστημα Αύγουστος-Οκτώβρης του 2018 και επιτεύχθηκε με διαφορετικές στρατηγικές διάδοσης ανάλογα την χώρα- μέλος της έρευνας. Για τη διερεύνηση του φαινομένου διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια σε μαθητές αλλά και δασκάλους. Να επισημανθεί ότι η παρούσα εργασία θ' ασχοληθεί μόνο με τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια των εφήβων.

Περισσότερες λεπτομέρειες για το εργαλείο συλλογής δεδομένων θα αναπτυχθούν στο Κεφάλαιο της Μεθόδου. Ενδεικτικά θα παρουσιαστούν κάποιες από τις σημαντικές απαντήσεις. Το 77% των εφήβων απάντησε ότι χρησιμοποιεί ψηφιακές εφαρμογές πολλές φορές μες στην ημέρα, κυρίως για να δει βίντεο (79.9%) και να μιλήσει με άλλους «chatting» (79.1%), περισσότερο στο Instagram (81.7%) και στο Facebook (42.1%). Το 39% των εφήβων αναφέρει ότι είχε ακούσει για την ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο, ενώ το 57% είχε έρθει σε επαφή με τη ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο, ποσοστό ελαφρώς αυξημένο από την ρητορική του μίσους δια ζώσης 51%. Το 18% των εφήβων απάντησε πως είχε θυματοποιηθεί στο Διαδίκτυο, σε αντίθεση με την δια ζώσης θυματοποίηση (30%). Επίσης, το 62% των εφήβων είχε έρθει σε επαφή με τη ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο κατά λάθος. Σημαντικό εύρημα ήταν, ότι μόνο το 30% κατήγγειλε με κάποιο τρόπο ένα κακόβουλο σχόλιο «report», ενώ το 29% το αγνόησε.

SELMA Toolkit

Αποτέλεσμα της ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας που διεξήχθη ήταν η δημιουργία της εργαλειοθήκης SELMA («SELMA Toolkit»), με σκοπό την ανάπτυξη δεξιοτήτων και στρατηγικών για την καταπολέμηση της ρητορικής του μίσους. Το εννοιολογικό μοντέλο του SELMA Toolkit διαχωρίζει τα τρία οικοσυστήματα στα οποία υπάρχει ο έφηβος. Πιο συγκεκριμένα, πρώτο είναι το οικοσύστημα του «Εαυτού», που αφορά στο πως ο έφηβος ως άτομο αντιλαμβάνεται την ρητορική του μίσους, την επίδραση που έχει πάνω του και περιλαμβάνει τις ευκαιρίες για ανάπτυξη προσωπικών στρατηγικών διαχείρισης του

φαινομένου. Δεύτερο, το «Κοινωνικό» οικοσύστημα ή οικοσύστημα των συνομιλήκων, που εξετάζει πως η ρητορική του μίσους γίνεται αντιληπτή στις κοινωνικές ομάδες και τις κοινότητες στο Διαδίκτυο όπου ανήκει ο έφηβος, με σκοπό την από κοινού θετική αλλαγή κατά του φαινομένου. Τρίτο, το οικοσύστημα της «Κοινωνίας», όπου εστιάζει στο ηθικό και νομικό κομμάτι του φαινομένου σε παγκόσμιο επίπεδο και στο πως η κοινωνία και η βιομηχανία νομοθετούν και θέτουν όρια για την καταπολέμηση του φαινομένου της ρητορικής του μίσους.

Το SELMA Toolkit εξετάζει τα εξής ερωτήματα, πάνω στα οποία έπρεπε να αναρωτηθούν οι έφηβοι: «τι είναι ρητορική του μίσους;», «γιατί υπάρχει η ρητορική του μίσους;», «πως με κάνει να νιώθω η ρητορική του μίσους;», «ποιος είναι ο ρόλος μου και τι μπορώ να κάνω;», τα οποία αφορούν το οικοσύστημα του εαυτού, «μήπως οι κοντινοί μου άνθρωποι χρησιμοποιούν την ρητορική του μίσους;», «πως μπορώ να επηρεάσω τους κοντινούς μου ανθρώπους;», τα οποία αφορούν το οικοσύστημα των συνομιλήκων και «πως μπορούμε να επιφέρουμε αλλαγή στην κοινότητα;», «πως μπορούν να συνεργαστούν οι συμμετέχοντες στο Διαδίκτυο;», «πως μπορούμε ν' αλλάξουμε τον κόσμο;», τα οποία αφορούν το οικοσύστημα της κοινωνίας.

Τα ερωτήματα/ θέματα που παρατέθηκαν παραπάνω, εξετάστηκαν υπό το πρίσμα τριών μεθοδολογικών αξόνων, της Κοινωνικο-συναισθηματικής νοημοσύνης «Social and Emotional Learning», του γραμματισμού/ εκπαίδευση στα τεχνολογικά μέσα «Media Literacy» και της Αγωγή του Πολίτη «Citizenship». Η Κοινωνικο-συναισθηματική νοημοσύνη αναφέρεται στην ενίσχυση της αυτογνωσίας, της αυτοδιαχείρισης, της διαχείρισης των διαπροσωπικών σχέσεων, αλλά και στην κοινωνική ευαισθητοποίηση και ενημερότητα. Όσο αφορά τον τεχνολογικό γραμματισμό, ένα κομμάτι του είναι η ανάλυση των πληροφοριών του Διαδικτύου με μια κριτική και ανοιχτή ματιά, η καθοδήγηση και η ενίσχυση δεξιοτήτων επαγγελματικής ενημέρωσης. Ένα άλλο κομμάτι είναι η παραγωγή ψηφιακού υλικού, με απώτερο σκοπό την διάδοση θετικών μηνυμάτων αντί της ρητορικής του μίσους. Τέλος, υπέρτατος στόχος είναι η Αγωγή του Πολίτη, η οποία αφορά σε μια ευρύτερη παγκόσμια ταυτότητα του εφήβου, η οποία χαρακτηρίζεται από εποικοδομητικές και ηθικές προσωπικές και κοινωνικές συμπεριφορές. Το SELMA Toolkit υιοθέτησε τις βασικές αρχές της UNESCO 2015 για την εκπαίδευση στην Αγωγή του Πολίτη.

Για κάθε ερώτημα/ θέμα του SELMA Toolkit και ανάλογα τον μεθοδολογικό άξονα, αναπτύχθηκαν συγκεκριμένες δραστηριότητες. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο ερώτημα, «τι

είναι η ρητορική του μίσους», εξετάστηκε με την δραστηριότητα «Ονομασία και ταξινόμηση συναισθημάτων», υπό το πρίσμα της κοινωνικο-συναισθηματικής νοημοσύνης. Σε αυτή τη δραστηριότητα οι έφηβοι έπρεπε να ταξινομήσουν ένα εύρος συναισθημάτων σε 4 χρώματα, ανάλογα με το αν χαρακτηρίζονται από χαμηλή ή υψηλή ενέργεια και το αν είναι ευχάριστα ή δυσάρεστα. Έπειτα έπρεπε να διαλέξουν πως τους έκανε να νιώθουν η ρητορική μίσους. Το ίδιο ερώτημα από την πλευρά του γραμματισμού στα τεχνολογικά μέσα, εξετάστηκε με την δραστηριότητα «Ζοργκ ο Ξενοβιανός». Ο Ζοργκ είναι ένα πλάσμα από άλλο πλανήτη, όπου ερχόμενος στη Γη, έλαβε κάποια φραστικά σχόλια. Οι έφηβοι καλούνται ν' αναγνωρίσουν αν το περιεχόμενο αυτών των σχολίων είναι θετικό ή αρνητικό, νόμιμο ή παράνομο και αν σχετίζεται με τη ρητορική μίσους. Τέλος, οι έφηβοι καλούνται, αφού πρώτα ενημερωθούν για όλα τα εγγενή ατομικά χαρακτηριστικά, να αναγνωρίσουν αν αυτά αποτέλεσαν στόχο επικριτικών σχολίων κατά του Ζοργκ. Υπό το πρίσμα της Αγωγής του Πολίτη, η δραστηριότητα ονομαζόταν «Το παιχνίδι των χρωμάτων». Δύο ομάδες, η μια μετά την άλλη, έπρεπε προσπαθήσει να πείσει την ουδέτερη ομάδα του κοινού με τις αξίες της, να γίνει μέλος της ομάδας της. Η πρώτη ομάδα έπρεπε να τονίζει τα θετικά της κοινωνικής ταυτότητας της ομάδας που ανήκε, ενώ η δεύτερη, μέσω της κοινωνικής σύγκρισης, έπρεπε να εστιάσει στα αρνητικά της πρώτης ομάδας ώστε να φανεί ανώτερη απ' αυτήν. Στο τέλος ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τους δύο διαφορετικούς τρόπους πειθούς.

Επόμενο θέμα που εξετάστηκε, ήταν ποιος είναι ο ρόλος του έφηβου και τι μπορεί να κάνει για τη ρητορική του μίσους. Αρχικά, η 1^η κοινωνικο-συναισθηματική δραστηριότητα παρουσίαζε τους ρόλους όσων συμμετέχουν στη ρητορική του μίσους με σκοπό να μπορέσουν οι έφηβοι να τους περιγράψουν με σαφήνεια. Έπειτα, οι έφηβοι έπρεπε να αναρωτηθούν γύρω από τα θετικά/αρνητικά χαρακτηριστικά του κάθε ρόλου και αν η συμπεριφορά των ατόμων είναι ίδια κάθε φορά. Έπειτα από κάποιες προτάσεις, με βάση 6 διαφορετικά σενάρια, οι έφηβοι έπρεπε να εφαρμόσουν στρατηγικές για ν' αλλάξουν την συμπεριφορά των ατόμων βάσει του ρόλου τους, αλλά και την έκβαση του σεναρίου. Τα σενάρια αυτά περιλάμβαναν καταστάσεις διάκρισης έναντι εγγενών χαρακτηριστικών ατόμων. Η 2^η δραστηριότητα εστίαζε στην εκμάθηση δεξιοτήτων οι οποίες κάνουν επιτυχημένο έναν πράκτορα. Όσο αφορά τις στρατηγικές διαχείρισης της ρητορικής του μίσους στο online περιβάλλον, οι έφηβοι επεξεργάζονταν το πως θα αντιδρούσαν σε μηνύματα ρητορικής του μίσους, τα οποία παρουσιάζονταν με τη μορφή κουίζ στο Διαδίκτυο. Προάγοντας μια πιο ενεργή στάση του πολίτη έναντι στη ρητορική του μίσους,

ζητούνταν επιπλέον από τους εφήβους να δημιουργήσουν «meme με νόημα», ενισχύοντας τους να χρησιμοποιήσουν χιούμορ.

Προχωρώντας στην αναγνώριση της ρητορικής του μίσους στους σημαντικούς άλλους, υπό το πρίσμα της κοινωνικο-συναισθηματικής νοημοσύνης, προκειμένου οι έφηβοι να καταλάβουν πώς οι λέξεις έχουν διαφορετικό αντίκτυπο σε κάποιον ανάλογα την κατανόηση του, έπρεπε να αποκωδικοποιήσουν προσβλητικές φράσεις στα λατινικά με την παροχή βοήθειας- αποκωδικοποιητή. Έπειτα, στην κύρια δραστηριότητα «Το πλαίσιο είναι το κλειδί», οι έφηβοι καλούνταν ν' αναγνωρίσουν ποιες λέξεις μπορούν ν' αλλάξουν νόημα όταν χρησιμοποιούνται ως ρητορική του μίσους και να στοχαστούν πάνω σε αυτό. Υπό το πρίσμα της τεχνολογίας, αναπτύχθηκε η δραστηριότητα «Διαδικτυακό Τμήμα Δικαιοσύνης» στην οποία δινόταν στους εφήβους ένας φάκελος αστυνομικής υπόθεσης με καταθέσεις μαρτύρων, με βάση τις οποίες οι έφηβοι έπρεπε να εντοπίσουν το έγκλημα που διαπράχθηκε και τους ρόλους των μαρτύρων. Σκοπό της δραστηριότητας ήταν να ξεχωρίσουν οι έφηβοι ποια ήταν τα αληθινά γεγονότα και ποιες ήταν κρίσης ατόμων που προήγαγαν την διάκριση. Αντίστοιχα υπάρχει η εξωσχολική δραστηριότητα εντοπισμού αυτών των στοιχείων σε αναρτήσεις στο YouTube. Υπό το πρίσμα της Αγωγής του Πολίτη, οι έφηβοι υποστηρίζονται ώστε να φτιάξουν έναν αλγόριθμο κατά της ρητορικής του μίσους και να τον προωθήσουν στην κοινότητα.

Ακόμα ένα ζητούμενο, ήταν οι έφηβοι να εντοπίσουν και να καταγράψουν τα δυνατά και αδύναμα τους στοιχεία και δεξιότητες, προτείνοντας λύσεις για την αντιμετώπισή τους, με τελικό στόχο να είναι ικανοί να επηρεάσουν την κοινότητά τους. Επιπλέον ζητούμενο ήταν να μάθουν να εντοπίζουν ψηφιακά «ένα στρατό haters» και να τον μετατρέπουν σε «στρατό ακτιβιστών». Τέλος στο πλαίσιο της αγωγής του Πολίτη, εκπαιδεύονταν στο πως να διεξάγουν αποτελεσματικές έρευνες.

Επόμενος στόχος, ήταν η προώθηση της αλλαγής στην κοινότητα. Πρώτη δραστηριότητα κοινωνικο-συναισθηματικής φύσης, εστίαζε στην ανάπτυξη της ικανότητας των εφήβων ν' αναγνωρίζουν αντικρουόμενα συναισθήματα. Η δεύτερη εστίαζε στα ανάμεικτα συναισθήματα, τα οποία οι έφηβοι τα επεξεργάζονταν μέσω κάποιων σεναρίων και η τρίτη δραστηριότητα εστίαζε στην μέτρηση των συναισθημάτων που οι έφηβοι νιώθουν στις διαδικτυακές ομάδες στις οποίες ανήκουν. Σε αυτή τη φάση, οι έφηβοι ως πολίτες του κόσμου καλούνταν να μάθουν πως δομείται μια καμπάνια και να δημιουργήσουν μια δική τους για την καταπολέμηση της ρητορικής του μίσους.

Περνώντας στο θέμα «Δουλεύοντας με τους συμμετόχους της ρητορικής του μίσους» («stakeholders»), αρχικά από την οπτική της κοινωνικο-συναισθηματικής νοημοσύνης, οι έφηβοι έπρεπε να ορίσουν τις έννοιες ακτιβισμός, εκπαίδευση και υπεράσπιση και να τις συνδέσουν με την καταπολέμηση της ρητορικής του μίσους. Έπειτα, ακολουθούσε το βίντεο «Μια μέρα στη ζωή ενός συντονιστή περιεχομένου», με σκοπό την κατανόηση της δυσκολίας της δουλειάς του συντονιστή περιεχομένου και την έκφραση των συναισθημάτων των εφήβων προς αυτόν. Επιπλέον, οι έφηβοι καλούνταν να σκεφτούν ένα περιεχόμενο ρητορικής του μίσους που θα ήθελα να καταγγείλουν στο Διαδίκτυο «report» και να γράψουν μια παράγραφο δείχνοντας ενσυναίσθηση προς τον συντονιστή περιεχομένου.

Τελευταίο ζητούμενο του SELMA Toolkit ήταν η προαγωγή της αλλαγής του κόσμου σε μεγαλύτερη κλίμακα. Στην 1^η κοινωνικο-συναισθηματική δραστηριότητα «Αντιμετωπίζοντας την κουλτούρα του μίσους», οι έφηβοι με βάση παραδείγματα από ψηφιακά ρεπορτάζ, στοχάζονταν στο πως προβάλλεται η ρητορική του μίσους και στα συναισθήματα και τα κίνητρα των εμπλεκομένων. Η δεύτερη δραστηριότητα στόχευε στην ενίσχυση του γόνιμου διαλόγου, στο πλαίσιο του Διαδικτύου, σε αντιδιαστολή με τον μη ψηφιακό κόσμο. Από την πλευρά του ψηφιακού γραμματισμού, οι έφηβοι έπρεπε ν' αναγνωρίσουν τα εγγενή χαρακτηριστικά ατόμων που θίγονταν σε ψηφιακές καμπάνιες, ν' αποφασίσουν ποιες ήταν πετυχημένες, αλλά και ν' αναζητήσουν οι ίδιοι επιτυχημένες καμπάνιες. Τέλος, ως προς την Αγωγή του Πολίτη, οι έφηβοι ενισχύονταν και μάθαιναν τα βήματα για τη δημιουργία μιας κοινότητας υποστηρικτών κατά της ρητορικής του μίσους.

Κάθε δραστηριότητα περιελάμβανε το οπτικοακουστικό, βοηθητικό υλικό και τις οδηγίες/ προτάσεις προς τους μαθητές και τους συντονιστές της δραστηριότητας.

Όλα τα παραπάνω δεδομένα αντλήθηκαν από το SELMA report και την Ιστοσελίδα <https://hackinghate.eu/>.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ -ΣΚΟΠΟΣ

Η συγκεκριμένη εργασία θα παρουσιάσει τα ευρήματα που προέκυψαν από την Ιεραρχική Μοντελοποίηση των εξεταζόμενων παραγόντων, σε σχέση με την θυματοποίηση των εφήβων από τη ρητορική του μίσους. Τα ποσοτικά δεδομένα της έρευνας που προέρχονταν από τη ποσοτική έρευνα SELMA, που διενεργήθηκε υπό το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα SELMA σε προηγούμενο χρόνο και αναλύθηκαν με τη μέθοδο της Πολυμεταβλητής Ανάλυσης Λογαριθμιστικής Παλινδρόμησης.

Ερευνητικό ερώτημα αυτής της στατιστικής ανάλυσης ήταν, ποιοι από τους εξεταζόμενους παράγοντες συσχετίζονται με την θυματοποίηση των εφήβων από τη ρητορική του μίσους. Μετά την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με τους παράγοντες που φαίνεται να συσχετίζονται με την θυματοποίηση των εφήβων από τη ρητορική του μίσους, αναπτύχθηκαν οι εξής υποθέσεις: περισσότερες πιθανότητες να υπάρξουν θύματα της ρητορικής του μίσους θα ήταν οι νεότεροι έφηβοι κάτω των 15χρονών, οι διεμφυλικοί – non binary sex έφηβοι, οι μη Έλληνες, οι έφηβοι με κάποια αναφερόμενη αναπηρία ή ευαλωτότητα, οι έφηβοι με γονείς χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου, οι έφηβοι που προέρχονταν από οικογένειες με φτωχή υποστήριξη και επικοινωνία μεταξύ των μελών και με χαμηλή ικανοποίηση από την οικογένεια, οι έφηβοι που δεν είχαν λάβει κάποια ενημέρωση/ευαισθητοποίηση σχετικά με το φαινόμενο της ρητορικής του μίσους από τους δασκάλους τους, οι έφηβοι που ήταν συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο σχεδόν συνέχεια, οι έφηβοι που χρησιμοποιούσαν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τέλος οι έφηβοι που είχαν υπάρξει μάρτυρες ή/και θύτες της ρητορικής του μίσους.

Συνεπώς, σκοπός της παρούσας εργασίας και στατιστικής ανάλυσης, ήταν να εντοπιστούν οι παράγοντες που συσχετίζονταν θετικά με την ρητορική του μίσους και η διεύρυνση και η επικαιροποίηση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Επιπλέον, απώτερος στόχος της έρευνας ήταν η βαθύτερη κατανόηση της ρητορικής του μίσους, ώστε να ενισχυθεί η πρόληψη αλλά και η αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του φαινομένου.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας SELMA αποτελείται από έφηβους ηλικίας 13- 18 χρονών, η οποίοι κατάγονταν κυρίως από την Ελλάδα, το Βέλγιο, τη Γερμανία, τη Δανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ουαλία. Η συμμετοχή των εφήβων ήταν εθελοντική και ανώνυμη μέσω συμπλήρωσης ερωτηματολογίου στο Διαδίκτυο. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι δεν χρησιμοποιήθηκε κάποια δειγματοληπτική μέθοδος, αλλά τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν μέσω των στρατηγικών διάχυσης που χρησιμοποίησε κάθε συμμετέχουσα χώρα ξεχωριστά.

Κριτήριο συμπερίληψης στο δείγμα της παρούσας εργασίας ήταν η απάντηση στα τρία βασικά ερωτήματα του ερωτηματολογίου, που εξέταζαν την έκθεση και συμμετοχή στην ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο ως μάρτυρας, θύμα, θύτης. Πιο συγκεκριμένα, η διερεύνηση αν κάποιος ήταν μάρτυρας ρητορικής του μίσους έγινε με το ερώτημα 11 « Τους ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ ΤΡΕΙΣ ΜΗΝΕΣ, σου έχει ποτέ συμβεί να δεις, να ακούσεις ή να διαβάσεις για συμπεριφορές ρητορικής μίσους ONLINE (ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ); Για παράδειγμα, σε ιστότοπους, εφαρμογές, μπλογκ, στις υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιείς, ή ακόμα και στις υπηρεσίες email ή άμεσης ανταλλαγής μηνυμάτων, μέσω κινητού τηλεφώνου, τάμπλετ, λάπτοπ, κλπ.». Η θυματοποίηση στο Διαδίκτυο εξετάστηκε με το ερώτημα 23, «Τους ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ ΤΡΕΙΣ ΜΗΝΕΣ σου έχει συμπεριφερθεί κανείς με τρόπο προσβλητικό ή αισχρό ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ (ONLINE); Για παράδειγμα, σε ιστότοπους, εφαρμογές, κάποιο μπλογκ που επισκέπτεσαι ή σελίδες κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιείς ή στις υπηρεσίες email ή άμεσης ανταλλαγής μηνυμάτων μέσω κινητού τηλεφώνου, τάμπλετ, λάπτοπ, κλπ.»». Τέλος, η συμμετοχή ως θύτης εξετάστηκε με το ερώτημα 29, «Τους ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ ΤΡΕΙΣ ΜΗΝΕΣ συμπεριφέρθηκες εσύ ποτέ σε κάποιον με προσβλητικό ή αισχρό τρόπο;».

Με βάση το παραπάνω κριτήριο συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα για την δημιουργία του Ιεραρχικού Μοντέλου, από τα 776 ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια, τα 634 .

Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Η έρευνα διενεργήθηκε από τον Αύγουστο του 2018 έως τον Οκτώβρη του ίδιου έτους. Η διανομή του ερωτηματολογίου για συμπλήρωση έγινε αποκλειστικά στο Διαδίκτυο. Η κάθε συμμετέχουσα χώρα χρησιμοποίησε τις δικές τις μεθόδους προώθησης του

ερωτηματολογίου. Το ερωτηματολόγιο SELMA αποτελούταν από 42 ερωτήματα, τα οποία απαντήθηκαν σε κλίμακα Likert από 3 έως 11 βαθμίδες, ανάλογα το ερώτημα. Οι συμμετέχοντες είχαν την δυνατότητα να επιλέξουν παραπάνω από μια απαντήσεις σε κάποια ερωτήματα. Αν η απάντηση ήταν "Δε γνωρίζω/ Δεν επιθυμώ να απαντήσω", δεν μπορούσαν να επιλεγθούν άλλες απαντήσεις.

Τα 42 ερωτήματα του ερωτηματολογίου χωρίστηκαν σε τέσσερις κατηγορίες βάσει περιεχομένου, α) «Χρήση Διαδικτύου» (ερωτήσεις 1 έως 5), β) «Ρητορική Μίσους» (ερωτήσεις 6 έως 33), γ) «Αλφαριθμητισμός στη χρήση των μέσων μαζικής επικοινωνίας» (ερώτηση 34) και δ) «Τομέας κοινωνικής δημογραφίας» (ερωτήσεις 35 έως 42).

Στη συγκεκριμένη εργασία με σκοπό την δημιουργία ενός εννοιολογικού Ιεραρχικού Μοντέλου, ερωτήσεις που επιλέχθηκαν για την Πολυμεταβλητή Ανάλυση Λογαριθμιστικής Παλινδρόμησης, ήταν οι εξής: οι 3 βασικές ερωτήσεις-μεταβλητές που εξέταζαν την ρητορική μίσους (ερωτήσεις 11, 23, 29), οι ερωτήσεις που εξέταζαν τον χρόνο στο Διαδίκτυο και τις εφαρμογές που χρησιμοποιούν οι έφηβοι (ερωτήσεις 2, 4) και οι ερωτήσεις κοινωνικής δημογραφίας (ερωτήσεις 35, 36, 38-42). Επιπλέον, βάσει των οδηγιών της Αμερικάνικης Ένωσης για την Έρευνα της Κοινής Γνώμης, ολοκληρωμένα θεωρήθηκαν τα ερωτηματολόγια που ήταν συμπληρωμένα σε ποσοστό 80%. Μόνο αυτά τα ερωτηματολόγια συμπεριλήφθηκαν στην παρούσα εργασία.

Στατιστική Ανάλυση- Ιεραρχικό Μοντέλο

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν να διερευνηθούν οι παράμετροι που αλληλοεπιδρούν με την θυματοποίηση από την ρητορική του μίσους, η οποία αποτελούσε την εξαρτημένη μεταβλητή. Οι παραπάνω μεταβλητές που επιλέχθηκαν για το Ιεραρχικό μοντέλο, χωρίστηκαν και τοποθετήθηκαν σε επίπεδα, με βάση τα δεδομένα της διεθνούς βιβλιογραφίας. Ξεκινώντας από κάτω προς τα επάνω και πιο συγκεκριμένα από τις εκθέσεις προς την έκβαση, στο πρώτο επίπεδο τοποθετήθηκαν οι κοινωνικο- δημογραφικές μεταβλητές, στο δεύτερο οι μεταβλητές για τη χρήση του Διαδικτύου, στο τρίτο η έκθεση στη ρητορική του μίσους ως μάρτυρας και στο τελευταίο επίπεδο, η έκβαση του φαινομένου, το να είναι κανείς θύμα ή ο θύτης.

Για την ανάδειξη συσχετίσεων, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της Πολυμεταβλητής Ανάλυσης Λογαριθμιστικής Παλινδρόμησης, με την σύγκριση Odds Ratios. Για την

σύγκριση αυτή, οι εξεταζόμενοι παράμετροι μετατράπηκαν σε δίτιμες κατηγορικές μεταβλητές, ενώ οι συνεχείς μεταβλητές μετατράπηκαν σε $</\geq$ της μέσης τιμής. Πιο συγκεκριμένα, οι μετατροπές ήταν οι εξής: η μεταβλητή της ηλικίας μετατράπηκε σε «ίσος/η ή μεγαλύτερος/η από 15 χρονών» με κατηγορία αναφοράς «μικρότερος/η από 15 χρονών», η μεταβλητή του φύλου μετατράπηκε σε «μη δυαδικό φύλο ή διεμφυλικός» (non- binary sex/intersex) με κατηγορία αναφοράς «δυναδικό φύλο» (binary-sex), η μεταβλητή της χώρα διαμονής μετατράπηκε σε «διαμονή σε άλλες χώρες» με κατηγορία αναφοράς «διαμονή στην Ελλάδα», η μεταβλητή του επιπέδου εκπαίδευσης των γονέων μετατράπηκε σε «δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή χαμηλότερη» με κατηγορία αναφοράς «υψηλότερη από δευτεροβάθμια εκπαίδευση», η μεταβλητή της ευαλωτότητας μετατράπηκε σε «αναπηρία/ δυσκολία» με κατηγορία αναφοράς όσους δεν είχαν κάποια αναπηρία/δυσκολία, η ικανοποίηση από την οικογενειακή ζωή μετατράπηκε σε μεγαλύτερη/ ίση της μέσης τιμής με κατηγορία αναφοράς τις τιμές που ήταν μικρότερες από την μέση τιμή. Οι δύο παράμετροι που αφορούσαν την υποστήριξη από την οικογένεια και την οικογενειακή επικοινωνία διχοτομήθηκαν, με βάση την απάντηση που είχε δοθεί στην πεντάβαθμη κλίμακα Likert. Πιο συγκεκριμένα χωρίστηκαν στις απαντήσεις 1 έως 3 της κλίμακας Likert, με κατηγορία αναφοράς τις απαντήσεις 4 και 5. Στη συνέχεια, η μεταβλητή του χρόνου χρήσης του Διαδικτύου μετατράπηκε σε «σχεδόν όλη την ώρα» με κατηγορία αναφοράς «περιστασιακή χρήση». Οι υπόλοιπες μεταβλητές, η εκπαίδευση από τους δασκάλους σχετικά με την ρητορική του μίσους δηλαδή η μεταβλητή χρήσης του Facebook, Instagram, Twitter, Snapchat, YouTube, WhatsApp, είμαι μάρτυρας ρητορικής του μίσους, είμαι θύτης της ρητορικής του μίσους, διχοτομήθηκαν σε «ναι» με κατηγορία αναφοράς «όχι».

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Από τα αρχικά 776 ερωτηματολόγια που ήταν συμπληρωμένα κατά 80%, τα 634 εξ' αυτών συμπεριλήφθηκαν στο Ιεραρχικό Μοντέλο της παρούσας εργασίας. Κριτήριο για την συμπερίληψη τους αποτέλεσε η απάντηση στα τρία βασικά ερωτήματα που εξέταζαν την έκθεση στη ρητορική του μίσους, από την θέση του μάρτυρα (ερώτηση 11), του θύματος (ερώτηση 23) και του θύτη (ερώτηση 29).

Το δείγμα που προέκυψε αποτελούνταν από 42.9% αγόρια, 52.6% κορίτσια και 4.5% από εφήβους που δεν αναγνωρίζουν ως ταυτότητα φύλου το θηλυκό ή το αρσενικό («non binary sex»). Το 50.1% του δείγματος καταγόταν από την Ελλάδα, το 24.5% από την

Γερμανία, το 16.3 από τη Δανία και το 9.1 από τις υπόλοιπες χώρες που συμμετείχαν στο Πρόγραμμα SELMA. Το 81% των συμμετεχόντων ανέφερε ότι αντιμετωπίζει κάποια αναπηρία ή ευαλωτότητα. Η κύρια αναφερόμενη δυσκολία αφορούσε την ψυχική υγεία (7.8%), ακολουθούσε με μεγάλη διαφορά, η σωματική δυσκολία (3%), η σωματική/οργανική ασθένεια (2.9%), η συμπεριφορική δυσκολία (1.3%), η μαθησιακή δυσκολία (0.1%) και το 3.4% ανέφερε κάποια δυσκολία που δεν ενέπιπτε στις παραπάνω διακριτές κατηγορίες. Όσο αφορά το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών έχει ολοκληρώσει ανώτερες σπουδές (46.8%) και περαιτέρω εκπαίδευση (22.1%), ένα μικρό ποσοστό είχε ολοκληρώσει μόνο την δευτεροβάθμια εκπαίδευση (20.8%), ενώ ελάχιστοι ήταν αυτοί που είχαν φοιτήσει μέχρι το Δημοτικό.

Στον πίνακα 1 παρουσιάζονται τα περιγραφικά στοιχεία της έρευνας. Ξεκινώντας με την εξαρτημένη μεταβλητή του Μοντέλου, 18.3% (95% CI: 15.4%- 21.5%) των συμμετεχόντων απάντησαν ότι έχουν υπάρξει θύματα ρητορική μίσους στο Διαδίκτυο. Μικρότερο ποσοστό αποκάλυψε ότι έχει υπάρξει θύτης στο Διαδίκτυο (9.2%, 95% CI: 7.0%- 11.7%), ενώ το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων εφήβων έχουν υπάρξει μάρτυρες ρητορικής μίσους στο Διαδίκτυο (62.2%, 95% CI: 58.2%- 65.9%). Ο μέσος όρος ηλικίας των συμμετεχόντων ήταν 15 ± 1.4 ετών. Επιπλέον, το 34.2% των εφήβων ανέφερε μη ικανοποίηση από την οικογενειακή ζωή, το 28.3% ελλιπή οικογενειακή επικοινωνία και υποστήριξη (15.1%). Όσο αφορά την χρήση των εφαρμογών στο Διαδίκτυο και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, τα πιο δημοφιλή μέσα ήταν το Instagram (83.1%), το YouTube (77.1%), ενώ ακολουθούσαν το Snapchat (52.2%) και το Facebook (43.5%), το WhatsApp (43.9%), με λιγότερο συχνή χρήση Twitter (12.5%). Το 33.8% των εφήβων δήλωσε ότι είναι σχεδόν συνέχεια συνδεδεμένο στο Διαδίκτυο, ενώ οι υπόλοιποι ήταν περιστασιακοί χρήστες. Για τα υπόλοιπα περιγραφικά δεδομένα, βλέπε παραπάνω στους Συμμετέχοντες, καθώς και στον πίνακα 1.

Μετά τη Πολυμεταβλητή Ανάλυση Λογαριθμιστικής Παλινδρόμησης, ξεκινώντας από τις αλληλεπιδράσεις του πρώτου επιπέδου του Ιεραρχικού Μοντέλου (ηλικία, φύλο, χώρα διαμονής, ευαλωτότητα, εκπαίδευση γονέων, μη ικανοποίηση από την οικογενειακή ζωή, υποστήριξη στην οικογένεια, επικοινωνία στην οικογένεια και εκπαίδευση στη ρητορική του μίσους), προέκυψαν στατιστικά σημαντικές αλληλεπιδράσεις με την εξαρτημένη μεταβλητή της θυματοποίησης των εφήβων στο Διαδίκτυο, μόνο με τις

μεταβλητές του φύλου, την ευαλωτότητα και των τριών δημογραφικών παραμέτρων που αφορούσαν την οικογένεια. Πιο συγκεκριμένα, οι έφηβοι που δεν ταυτίζονταν ως θηλυκό ή αρσενικό, δηλαδή δεν αναγνωρίζουν την δυαδικότητα του φύλου τους ή ταυτοποιούνται ως διεμφυλικοί, είχαν 3 φορές περισσότερες πιθανότητες να θυματοποιηθούν στο Διαδίκτυο (OR= 3.12, 95% CI: 1.42- 6.86), σε σύγκριση με τους εφήβους που ταξινομούσαν τον εαυτό τους στην κατηγορία του δυαδικού φύλου. Επιπλέον, οι έφηβοι με αναφερόμενη κάποια ευαλωτότητα, σωματική αναπηρία/ανικανότητα, σωματική ασθένεια, πρόβλημα ψυχικής υγείας/ψυχική διαταραχή, πρόβλημα/διαταραχή συμπεριφοράς, μαθησιακή δυσκολία ή κάποιου άλλου είδους διαταραχή, είχαν σχεδόν διπλάσιες πιθανότητες να είναι θύματα ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο (OR= 1.68, 95% CI: 1.07-2.65), συγκριτικά με τους υπόλοιπους συνομηλίκους τους. Όσο αφορά τις μεταβλητές της οικογένειας, οι έφηβοι με αναφερόμενη μη ικανοποίηση σχετικά με την οικογενειακή ζωή και ελλιπή επικοινωνία στην οικογένεια είχαν διπλάσιες περίπου πιθανότητες να θυματοποιηθούν (OR= 1.82 95% CI:1.21-2.74 και OR=2.05, 95% CI: 1.34-3.14), ενώ αυτοί με αναφερόμενη ελλιπή οικογενειακή υποστήριξη είχαν σχεδόν 4 φορές περισσότερες πιθανότητες (OR= 3.92, CI: 2.42-6.34), συγκριτικά με τους εφήβους που αξιολογούσαν πιο θετικά το οικογενειακό τους περιβάλλον. Τέλος, καμία άλλη μεταβλητή του επιπέδου δεν αλληλεπιδρούσε σημαντικά με την εξαρτημένη μεταβλητή (ηλικία, τόπος διαμονής, βαθμίδα εκπαίδευσης γονέων, εκπαίδευση στη ρητορική του μίσους).

Προχωρώντας στο δεύτερο επίπεδο του Ιεραρχικού Μοντέλου, στατιστικά σημαντικές ήταν οι αλληλεπιδράσεις της θυματοποίησης στο Διαδίκτυο με τις μεταβλητές της διάρκειας χρήσης του Διαδικτύου και της χρήσης του Twitter. Καμία άλλη από τις εξεταζόμενες διαδικτυακές εφαρμογές και μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν φάνηκε να αυξάνει τις πιθανότητες θυματοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, οι έφηβοι που ανέφεραν ότι ήταν σχεδόν όλη την ώρα ενεργοί στο Διαδίκτυο, είχαν περισσότερες πιθανότητες, σχεδόν διπλάσιες (OR= 1.66 95% CI: 1.10- 2.51), να είναι θύματα ρητορικής μίσους απ' ότι οι συνομήλικοί τους που ήταν περιστασιακοί χρήστες. Μετά από έλεγχο των στατιστικά σημαντικών παραμέτρων του πρώτου επιπέδου (φύλο, ευαλωτότητα, οικογενειακές μεταβλητές), τα αποτελέσματα της πολυμεταβλητής ανάλυσης για τον χρόνο online ήταν OR= 1.68, 95% CI: 1.07-2.65. Όσο αφορά την χρήση του Twitter από τους εφήβους, συσχετίστηκε με διπλάσιες πιθανότητες θυματοποίησης των εφήβων. Τα αποτελέσματα της μονομεταβλητής ανάλυσης ήταν OR=2.20, 95% CI: 1.29-3.73, ενώ μετά από έλεγχο των παραμέτρων του πρώτου επιπέδου (φύλο, ευαλωτότητα, οικογενειακές μεταβλητές), ήταν

OR= 2.12, 95% CI: 1.17- 3.85. Στο τρίτο επίπεδο του Ιεραρχικού Μοντέλου εξετάστηκε η αλληλεπίδραση της έκθεσης στην ρητορική του μίσους ως μάρτυρας, σε σχέση με την θυματοποίηση. Αυτή η αλληλεπίδραση ήταν στατιστικά σημαντική, αρχικά με OR=4.40 (95% CI: 2.56-7.58) και μετά από έλεγχο των συγχυτικών παραγόντων των προηγούμενων επιπέδων (φύλο, ευαλωτότητα, οικογενειακές μεταβλητές, διάρκεια χρήσης στο Διαδίκτυο, χρήση Twitter) με OR=4.58 (95% CI: 2.48-8.47). Δηλαδή οι μάρτυρες της ρητορικής του μίσους, είχαν σχεδόν 5 φορές περισσότερες πιθανότητες να θυματοποιηθούν. Τέλος, στο τέταρτο επίπεδο του Ιεραρχικού Μοντέλου εξετάστηκε η συσχέτιση του θύματος με τον θύτη της ρητορικής του μίσους, η οποία βρέθηκε στατιστικά σημαντική. Το αποτέλεσμα της μονομεταβλητής ανάλυσης ήταν OR= 10.15 (95% CI: 5.68- 18.13), ενώ μετά τον έλεγχο των συγχυτικών παραγόντων (φύλο, ευαλωτότητα, οικογενειακές μεταβλητές, διάρκεια χρήσης στο Διαδίκτυο, χρήση Twitter, έκθεση στη ρητορική του μίσους ως μάρτυρας) ήταν OR= 7.76 (95% CI: 3.83- 15.71).

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η παρούσα έρευνα είχε ως σκοπό να εμπλουτίσει την βιβλιογραφία με πιο επίκαιρα δεδομένα και να εμβαθύνει στην κατανόηση του φαινομένου της ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο. Παρότι η έρευνα SELMA ήταν συγχρονική και δεν θα μπορούσε να αποδοθεί αιτιότητα στις στατιστικά σημαντικές αλληλεπιδράσεις των μεταβλητών, συνεχίζει να είναι μια αξιόλογη επιστημονική προσθήκη.

Περιγραφικά Δεδομένα- Επιπολασμός

Ξεκινώντας με τα περιγραφικά δεδομένα, η έρευνα SELMA βρήκε σχετικά παρόμοια ποσοστά έκθεσης στη ρητορική του μίσους με άλλες πρόσφατες έρευνες. Με βάση την έρευνα SELMA, ο επιπολασμός των μαρτύρων της ρητορικής του μίσους ήταν 62.2%, της θυματοποίησης, 18.3% και των θυτών 9.2%. Ξεκινώντας με τα πιο πρόσφατα βιβλιογραφικά δεδομένα, Πανερωπαϊκή έρευνα EU Kids Online 2020 (Smahel, 2020), με συμμετέχουσες 19 χώρες – εξαιρουμένης της Ελλάδας- βρήκε υψηλότερο μέσο όρο θυμάτων (23%) και θυτών (14%). Άλλη έρευνα των Wachs et al., 2018, βρήκε περισσότερο όμοια αποτελέσματα με την παρούσα έρευνα (16.9% θύματα και 11.3% θύτες). Συγκριτικά με την τελευταία έρευνα, η έρευνα SELMA βρήκε μεγαλύτερο ποσοστό μαρτύρων της ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο. Επιπλέον, έρευνα 7 Ευρωπαϊκών χωρών, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, βρήκε πως η θυματοποίηση στο Διαδίκτυο είχε μέσο ποσοστό 21.9%, ενώ το

ποσοστό συγκεκριμένα για την Ελλάδα ήταν 26.8% (Athanasiou et al., 2018). Ανατρέχοντας σε δεδομένα προηγούμενων ετών, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι τα ποσοστά της ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο φαίνεται ν' αυξάνονται με το πέρασμα των χρόνων, μεταξύ 4.8% και 18.4% (Borges Bottino et al., 2015),

Γενικότερα, παρότι παρατηρήθηκαν σχετικά παρόμοια ποσοστά μεταξύ των ερευνών, αυτά διαφοροποιούνταν, όπως αναμενόταν, ανάλογα τον τύπο της έρευνας και πιο συγκεκριμένα ανάλογα με το αν ήταν εθνικού ή διεθνούς επιπέδου.

Όσο αφορά τον επιπολασμό της χρήσης των εφαρμογών και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης του Διαδικτύου, μόνο η παρούσα έρευνα βρήκε πως το Instagram ήταν το πιο δημοφιλές μέσο κοινωνική δικτύωσης, με ποσοστό 83.1 %. Δεύτερη θέση κατείχε το YouTube με 77.1% και τρίτη, το Snapchat με 52.2%. Αντίθετα, το Κέντρο Έρευνας Pew στις Ηνωμένες Πολιτείες το 201, ανέδειξε ως πρώτο στην προτίμηση των εφήβων το YouTube. Βάσει των δεδομένων της Statista για τον Ιανουάριο του 2021, το YouTube ήταν δεύτερο δημοφιλέστερο παγκοσμίως, ενώ πρώτο ήταν αυτή τη φορά το Facebook. Το Instagram βρισκόταν στην πέμπτη θέση. Τα δεδομένα αυτών των μεγάλων ερευνών βασίζονται σε πληθυσμό των ΗΠΑ, πράγμα που πρέπει να ληφθεί υπόψη, ίσως ως μια πολιτισμική διαφορά.

Όσο αφορά τον επιπολασμό της διάρκειας που οι έφηβοι βρίσκονται συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο, η Statista το 2017, έθεσε ως ημερήσιο μέσο όρο, τις 4 ώρες. Ο μέσος όρος των ωρών online φαίνεται σταδιακά να είναι υψηλότερος με την πάροδο των ετών και αναφέρεται στη βιβλιογραφία, όπως θα σχολιαστεί παρακάτω, ως παράγοντας κινδύνου για την έκθεση στη ρητορική του μίσους. Οι πλειοψηφία των εφήβων συμμετεχόντων στην παρούσα έρευνα (66.2%) δήλωσαν περιστασιακοί χρήστες του Διαδικτύου, χωρίς να αποσαφηνίζονται πόσες ώρες.

Συσχέτιση μεταβλητών 1^{ου} επιπέδου ιεραρχικού μοντέλου και θυματοποίησης

Όσο αφορά τα αποτελέσματα της Πολυμεταβλητής Ανάλυσης Λογαριθμιστικής Παλινδρόμησης, συνοπτικά η θυματοποίηση των εφήβων στο Διαδίκτυο φάνηκε να συσχετίζεται στατιστικώς σημαντικά με το μη δυαδικό φύλο/ διεμφυλικότητα, την εαυλωτότητα, την μη ικανοποίηση από την οικογενειακή ζωή, την ελλιπή οικογενειακή υποστήριξη και επικοινωνία, με την σχεδόν συνεχή χρήση του Διαδικτύου, την χρήση του Twitter και την συμμετοχή στη ρητορική του μίσους ως μάρτυρας ή/και ως θύτης.

Ξεκινώντας τον πιο λεπτομερή σχολιασμό των στατιστικών αναλύσεων του πρώτου επιπέδου του Ιεραρχικού Μοντέλου, παρά την υπόθεση ότι οι μεγαλύτεροι έφηβοι θα βρίσκονταν σε μεγαλύτερο κίνδυνο να εκτεθούν και να θυματοποιηθούν στο Διαδίκτυο, κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώθηκε (Salmon et al., 2018). Επίσης, δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική αλληλεπίδραση μεταξύ θυματοποίησης και χώρας διαμονής. Παρότι υπήρχε η υπόθεση ότι η Ελλάδα θα βρισκόταν σε μεγαλύτερο κίνδυνο, καθώς υπερεκπροσωπούταν στο δείγμα και επειδή είχε φανεί από άλλες διεθνείς έρευνες, ότι παρουσιάζει υψηλότερα ποσοστά θυματοποίησης (Athanasiou et al., 2018), κάτι τέτοιο δεν υποστηρίχτηκε από τα παρόντα ευρήματα. Μη στατιστικά σημαντική ήταν και η συσχέτιση της θυματοποίησης των εφήβων με την βαθμίδα εκπαίδευσης των γονέων τους, εύρημα που συμφωνεί και με άλλη έρευνα (Rodríguez-Enríquez et al., 2019). Παρόλα αυτά υπήρχε έρευνα στην Σουηδία, η οποία υποστήριξε πως η πανεπιστημιακή εκπαίδευση έστω ενός γονέα, μειώνει τον κίνδυνο να θυματοποιηθεί το παιδί στο Διαδίκτυο (Laftman et al., 2013). Γενικά στην βιβλιογραφία έχουν βρεθεί διαφορετικά ευρήματα σχετικά με αυτή την μεταβλητή, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω στο γενικό μέρος (Çakır et al., 2018; Uludasdemir and Kucuk, 2018) Τέλος, ούτε η συμβολή των εκπαιδευτικών στην ενημέρωση για τα θέματα ρητορικής του μίσους βρέθηκε να αλληλεπιδρά στατιστικά σημαντικά με την θυματοποίηση των εφήβων στο Διαδίκτυο.

Θυματοποίηση και φύλο

Στατιστικά σημαντική βρέθηκε η αλληλεπίδραση μεταξύ της μεταβλητής του φύλου και θυματοποίησης στο Διαδίκτυο. Πιο συγκεκριμένα, το μη δυαδικό φύλο των εφήβων ή η διεμφυλικότητα, φάνηκε να αυξάνει κατά τρεις φορές τις πιθανότητες θυματοποίησης τους, σε σχέση με το δυαδικό φύλο («cisgender»). Αυτό το εύρημα συμφωνεί απόλυτα με την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία, που υποστηρίζει ότι οι έφηβοι με μη-δυαδικό φύλο είναι πιο ευάλωτοι στη θυματοποίηση, έχοντας 2 φορές περίπου παραπάνω πιθανότητες να θυματοποιηθούν στο Διαδίκτυο, καθώς λαμβάνουν γενικά λιγότερη υποστήριξη από την οικογένεια και τους φίλους τους, (Aparicio-García et al., 2018). Η έρευνα SELMA εντοπίζει αυτό το φαινόμενο με μεγαλύτερη ένταση. Γενικά, υποστηρίζεται ότι ένας στους δύο εφήβους που ανήκουν σε κάποια μειοψηφία φύλου, βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο να υπάρξουν θύματα συνομηλίκων στο Διαδίκτυο (Ybarra et al., 2015).

Όπως διευκρινίστηκε και παραπάνω στο γενικό μέρος της εργασίας, οι έννοιες, όπως μειονότητα σεξουαλικού προσανατολισμού και μειονότητα ταυτότητας φύλου, είναι

διαφορετικές. Η παρούσα έρευνα εξέτασε αποκλειστικά ως μεταβλητή την ταυτότητα φύλου, ως δυαδική ή μη δυαδική. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την δυσκολία εύρεσης βιβλιογραφίας που να επικεντρώνεται μόνο στο «non-binary sex» και όχι στον ευρύτερο όρο ομπρέλα «LGBT», «LGBTQ» (Rice et al., 2015).

Θυματοποίηση και οικογένεια

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας που επισημαίνουν ότι η ελλιπής ικανοποίηση από την οικογενειακή ζωή, η φτώχη υποστήριξη και επικοινωνία στην οικογένεια αυξάνουν σημαντικά της πιθανότητες θυματοποίησης, από 2 έως 4 φορές, επιβεβαιώνονται από την βιβλιογραφία. Ο ρόλος της οικογένειας στη θυματοποίηση των εφήβων στο Διαδίκτυο έχει μελετηθεί εκτενώς, με τη χρήση διαφόρων μεταβλητών, όπως παρουσιάστηκε λεπτομερώς στο γενικό μέρος της εργασίας (Lopez- Castro and Priegue, 2019). Παρά το μέγεθος της σχετικής βιβλιογραφίας, υπήρξε δυσκολία εύρεσης βιβλιογραφίας, που να επικεντρώνεται συγκεκριμένα στις τρεις οικογενειακές μεταβλητές που εξετάστηκαν στην έρευνα SELMA. Εξάιρεση αποτελούσε η μεταβλητή της οικογενειακής επικοινωνίας. Παρόλα αυτά, οι διάφορες εναλλακτικές μεταβλητές πλησίαζαν αρκετά εννοιολογικά στις μεταβλητές της παρούσας έρευνας.

Κάποια ενδεικτικά δεδομένα έδειξαν ότι η θετική επικοινωνία του εφήβου με την μητέρα είχε άμεση επιρροή στην θυματοποίηση ($\beta = -.11, p < .01$), αλλά και του πατέρα ($\beta = .11, p < .01$) (Boniel-Nissim and Sasson, 2018). Άλλη έρευνα εστίασε στην αποφευκτική επικοινωνία με τη μητέρα, η οποία αύξανε τον κίνδυνο θυματοποίησης (OR= 1.10 95% CL: 1.04 - 1.16) (Larrañaga et al., 2016). Η στενή σχέση με τους γονείς συσχετιζόταν με την θυματοποίηση ως προστατευτικός παράγοντας (OR= 0.65 95% CL: 0.46 -0.87 (Doty et al., 2016), ενώ η οικογενειακή σύγκρουση αύξανε κατά 2 φορές την πιθανότητα θυματοποίησης (Marett and Choo, 2017). Συνολικά, τα θύματα είχαν τις περισσότερες πιθανότητες, με odds ratios μεταξύ 2.09 και 3.37, να έχουν φτωχότερες σχέσεις με τους γονείς τους και μεγαλύτερη δυσκολία να μιλήσουν και ν' ακουστούν από τους γονείς τους, σε σχέση με τα μη θύματα συνομιλήκους τους (Bjereld et al., 2017) (Cañas et al., 2020).

Η βιβλιογραφία έχει επισημάνει πόσο σημαντική είναι η συμμετοχή των γονέων στις παρεμβάσεις ενάντια στη ρητορική του μίσους μεταξύ των εφήβων, η επίβλεψη της χρήσης του Διαδικτύου των εφήβων, η θετική επικοινωνία, το ζεστό οικογενειακό κλίμα και η οικογενειακή συνοχή, οι οποίες λειτουργούν ως προστατευτικοί παράγοντες ενάντια στη θυματοποίηση (Buelga et al., 2017, Lopez- Castro et Priegue, 2019). Επομένως, η

μελλοντική έρευνα θα πρέπει να εστιάσει περισσότερο σε παρεμβάσεις που να περιλαμβάνουν την συμμετοχή των γονέων και της οικογένειας.

Τέλος, μιλώντας για υποστηρικτικό δίκτυο, θα πρέπει να εισαχθούν και άλλα πλαίσια -εκτός του οικογενειακού- στις παρεμβάσεις για την προστασία των εφήβων θυμάτων στο Διαδίκτυο. Αυτή η πρόταση προκύπτει από ερευνητικά δεδομένα που αναφέρουν πως οι έφηβοι θύματα δέχονται σημαντικά λιγότερο ποσοστό κοινωνικής υποστήριξης όλων των τύπων (Hellfeldt et al., 2019).

Θυματοποίηση και ευαλωτότητα

Επόμενος εξεταζόμενος παράγοντας που βρέθηκε να αλληλοεπιδρά στατιστικώς σημαντικά με την θυματοποίηση των εφήβων στο Διαδίκτυο, είναι η αναφερόμενη ευαλωτότητα ή αναπηρία. Αυτή η μεταβλητή συμπεριλάμβανε ως υποκατηγορίες τις εξής δυσκολίες: σωματική/ οργανική, ψυχική, συμπεριφορική, μαθησιακή κ.α. Έφηβοι που απάντησαν θετικά σε μια ή παραπάνω από τις παραπάνω αναφερόμενες δυσκολίες, είχαν σχεδόν τρεις φορές περισσότερες πιθανότητες να είναι θύματα ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο (OR= 2.69 CI: 95%, 1.68- 4.33). Αυτή η στατιστικά σημαντική συσχέτιση συμφωνεί με τα βιβλιογραφικά δεδομένα που έχουν παρουσιαστεί ήδη παραπάνω. Ενδεικτικά, συστηματική ανασκόπηση ανέδειξε την σημασία των χρόνιων οργανικών ασθενειών, όπως το άσθμα, τους χρόνιους πονοκεφάλους/ ημικρανίες, τη παχυσαρκία, τις δερματολογικές διαταραχές και τις αισθητηριακές διαταραχές της όρασης και της ακοής, αλλά κυρίως τις κρανιοεγκεφαλικές παθήσεις, ως παράγοντες κινδύνου, που αυξάνουν από 1 έως 5 φορές την πιθανότητα θυματοποίησης των εφήβων στο Διαδίκτυο (Pinquart, 2017). Πιο συνηθισμένες παράμετροι στην έρευνα σωματικών καταστάσεων ήταν η εξέταση του άσθματος (OR = 1.69 CI: 95%, 1.358- 2.114, Waasdorp et al., 2019) και της παχυσαρκίας (OR =1.78 CI: 1.55 2.03, Pinquart, 2017), σε σχέση με την θυματοποίηση των εφήβων. Επιπλέον έρευνα εστίαζε στην σωματική αναπηρία και τη ΔΕΠ-Υ, που αύξανε κατά 5 φορές παραπάνω την πιθανότητα της θυματοποίησης των εφήβων (Fridh et al., 2018).

Επιπρόσθετη υποκατηγορία της μεταβλητής ευαλωτότητα/αναπηρία είναι και οι διαταραχές/ δυσκολίες ψυχικής υγείας. Όπως επισημάνθηκε στο γενικό μέρος της εργασίας, στις συγχρονικές μελέτες δεν γίνεται να προσδιοριστεί αν αυτές οι δυσκολίες είναι αίτιο ή αποτέλεσμα της θυματοποίησης στο Διαδίκτυο. Επομένως χρειάζεται μεγάλη προσοχή στον τρόπο που θα ερμηνευθούν τα παρακάτω δεδομένα της βιβλιογραφίας, σε συσχέτιση με αυτά της συγχρονικής έρευνας SELMA. Έρευνα του 2016 υποστηρίζει ότι τα θύματα της

ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο είχαν περισσότερες πιθανότητες ν' αναφέρουν κοινωνικό άγχος ($\text{adjOR}=1.52$, 95% CI: 1.11- 2.07) και καταθλιπτικά συμπτώματα ($\text{adjOR}=1.54$, 95% CI: 1.13, 2.09) (Fahy et al., 2016). Σε πρόσφατη μετα-ανάλυση διαχρονικών ερευνών, βρέθηκε στατιστικά σημαντική η συσχέτιση της θυματοποίησης των ανηλίκων με το άγχος, την κατάθλιψη, τα παράπονα για σωματικά συμπτώματα, τα προβλήματα συμπεριφοράς και την χρήση ουσιών (Marciano et al., 2020). Στην ίδια έρευνα συνοψίζονταν και άλλα προβλήματα εσωτερίκευσης, όπως αυτοκτονικές σκέψεις, αυτοτραυματισμός, χαμηλή αυτοεκτίμηση και εξωτερίκευση, όπως επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά, επιθετικότητα και παραβατικότητα. Άλλη έρευνα προσθέτει σαν σημαντική παράμετρο σε σχέση με την θυματοποίηση, την επεισοδιακή υπερφαγία ($\text{OR}= 1.44$, 95% CI: 1.03–2.02, Sampasa-Kanyinga et al., 2018).

Τελευταία υποκατηγορία της ευαλωτότητας ήταν οι μαθησιακές δυσκολίες. Έρευνες των Heiman και Olenik-Shemesh το 2015 και το 2019, υποστηρίζουν πως οι έφηβοι μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες βρίσκονται σε μεγαλύτερο ρίσκο να υποστούν ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο, όπως έχει αναφερθεί ήδη παραπάνω (Heiman et Olenik-Shemesh, 2019).

Περίληπτικά, οι πιθανότητες θυματοποίησης αυξάνουν για τους εφήβους με κάποια αναφερόμενη αναπηρία ή δυσκολία εν γένει, συγκριτικά με τους νευροτυπικούς τους συνομήλικους (Kowalski et Toth, 2018). Να επισημανθεί ότι στην Πολυμεταβλητή Ανάλυση Λογαριθμιστικής Παλινδρόμησης της παρούσας έρευνας, οι διάφορες υποκατηγορίες ευαλωτότητας ή αναπηρίας δεν ξεετάστηκαν ως ξεχωριστές, αλλά συνολικά ως μια μεταβλητή ευαλωτότητας.

Συσχέτιση μεταβλητών 2^{ου} επιπέδου ιεραρχικού μοντέλου και θυματοποίησης

Στη συνέχεια ακολουθεί η ανάλυση των μεταβλητών του δεύτερου επιπέδου του Ιεραρχικού Μοντέλου. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, το δεύτερο επίπεδο περιλαμβάνει τις παραμέτρους που αφορούν τη χρήση του Διαδικτύου, δηλαδή τον χρόνο που οι έφηβοι είναι ενεργοί στο Διαδίκτυο και τις εφαρμογές και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιούν.

Χρόνος στο Διαδίκτυο και θυματοποίηση

Η έρευνα SELMA βρήκε στατιστικά σημαντική αλληλεπίδραση μεταξύ θυματοποίησης των εφήβων στο Διαδίκτυο και σχεδόν συνεχούς χρήσης του Διαδικτύου. Το εύρημα αυτό, που υποδηλώνει ότι η ποσότητα του χρόνου online παίζει ρόλο, συμφωνεί με την διεθνή βιβλιογραφία. Πρέπει βέβαια να επισημανθεί ότι η πλειοψηφία των ερευνών που μελετήθηκαν, εξέταζαν τον χρόνο online ως αριθμητική μεταβλητή, μετρώντας τον σε ώρες.

Συστηματική Ανασκόπηση του 2015, έθετε ως παράγοντα κινδύνου την καθημερινή χρήση του Διαδικτύου από 3 ώρες και άνω, με odds ratio από 1.5 έως 4.34 (Bottino et al., 2015). Παρόλα αυτά, πιο σύγχρονες έρευνες του 2019 και 2020, αύξησαν το μέσο όριο επικινδυνότητας της χρήσης του Διαδικτύου στις 4 ώρες ημερησίως, όπου αυξανόταν και ο κίνδυνος για θυματοποίηση κατά 2 με 3 φορές παραπάνω (Sorrentino et al., 2019; Harriman et al., 2020). Η παρούσα έρευνα βρήκε μικρότερη στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ θυματοποίησης και χρόνου online, αλλά ίσως αυτό θα αποδοθεί στο γεγονός ότι το κριτήριο «σχεδόν συνέχεια» online, είναι πιο αυστηρό από το όριο των 4 ωρών online των άλλων ερευνών, καθώς περιλαμβάνει από τους καθημερινούς χρήστες, μέχρι τους χρήστες που είναι συνέχεια στο Διαδίκτυο. Επίσης, η κατηγορία «σχεδόν συνέχεια» online της παρούσας έρευνας, έναντι της «περιστασιακής χρήσης», αφήνει περιθώριο για ερμηνεία, ειδικά λόγω της αυτοαναφορικότητας των ερωτηματολογίων. Δηλαδή, δεν είναι εύκολο να συμπεράνουμε πόσες ώρες κάνει χρήση του Διαδικτύου ο έφηβος, ο οποίος εντάσσει τον εαυτό του σε μια από τις δύο κατηγορίες online χρήστη.

Εφαρμογές στο Διαδίκτυο, κοινωνικά δίκτυα και θυματοποίηση

Στη συνέχεια, από τις εξεταζόμενες διαδικτυακές εφαρμογές και κοινωνικά δίκτυα, μόνο το Twitter συσχετίστηκε στατιστικά σημαντικά με την θυματοποίηση των εφήβων, παρότι ήταν από τις εφαρμογές με τα μικρότερα ποσοστά χρήσης. Οι Whittaker & Kowalski (2015) βρήκαν ότι το 45.5% των εφήβων είχαν θυματοποιηθεί στο Twitter, από το 69.4% του δείγματος που χρησιμοποιούσε την εφαρμογή.

Γενικά οι έρευνες που μελετούν την ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο, επισημαίνουν την ισχυρή συσχέτιση του φαινομένου με το Twitter, κατατάσσοντας το μεταξύ των πέντε εφαρμογών που σχετίζονται με σοβαρούς κινδύνους και συνέπειες για τα θύματα της ρητορικής του μίσους (Balakrishnan et al., 2019). Παρόλα αυτά, δεν υπάρχουν επαρκή παλιότερα δεδομένα για να υποστηριχθεί συμπληρωματικά η στατιστικά σημαντική συσχέτιση που βρήκε η έρευνα SELMA. Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότερες έρευνες στη βιβλιογραφία δεν εξέταζαν την θυματοποίηση στο Twitter συγκεκριμένα, ειδικά

αναζητώντας συσχέτιση με την θυματοποίηση. Από την άλλη, όσες έρευνες μελετούσαν το Twitter, είχαν συχνότερα δείγμα μεγαλύτερου ηλικιακού φάσματος ή ενηλίκων. Συνεπώς, υπήρξε δυσκολία στο σκέλος της συζήτησης και της συσχέτισης των ευρημάτων της παρούσας έρευνας με άλλη βιβλιογραφία.

Οι πιο πρόσφατες έρευνες εξετάζουν την θυματοποίηση των εφήβων σε πιο σύγχρονες εφαρμογές και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Tik Tok (Costello et al., 2020). Κρίνεται πολύ σημαντικό για την έρευνα να ακολουθεί τις νέες τάσεις χρήσης των εφήβων.

Συσχέτιση 3^{ου} επιπέδου ιεραρχικού μοντέλου, έκθεση ως μάρτυρας και θυματοποίηση

Στο τρίτο επίπεδο του Ιεραρχικού Μοντέλου εξετάζεται η συσχέτιση της έκθεσης στη ρητορική του μίσους ως μάρτυρας με την θυματοποίηση. Ο ρόλος του μάρτυρα είναι ο πιο συχνός και συσχετίζεται θετικά και με τον ρόλο του θύματος και του θύτη (Wachs, et al., 2019). Σημαντικά δεδομένα προσέφερε η διαχρονική έρευνα των Holfeld και Mishna το 2018, στην οποία φάνηκε ότι η θυματοποίηση στο Διαδίκτυο σε χρόνο 1, συσχετιζόταν θετικά με τον ρόλο του μάρτυρα σε χρόνο 2, ο οποίος μάρτυρας συσχετιζόταν θετικά με τον ρόλο του θύτη και του θύματος σε χρόνο 3. Με βάση αυτά τα δεδομένα, φαίνεται ότι η θυματοποίηση προηγείται χρονικά και οδηγεί σε ένα φαύλο κύκλο θυματοποίησης και περισσότερης ρητορικής του μίσους. Παρότι η έρευνα SELMA είναι συγχρονική μελέτη και αυτό περιορίζει τις δυνατότητες ερμηνείας των ευρημάτων, το γεγονός ότι ευρήματα τις συνάδουν με ευρήματα διαχρονικών μελετών, είναι πολύ ενθαρρυντικό.

Συσχέτιση 4^{ου} επιπέδου ιεραρχικού μοντέλου, θύτης και θυματοποίηση

Στο τέταρτο και τελευταίο επίπεδο του Ιεραρχικού Μοντέλου της έρευνας, εξετάζεται το αποτέλεσμα της ρητορικής του μίσους, το οποίο είτε είναι η θυματοποίηση είτε η άσκηση ρητορικής του μίσους από την πλευρά του θύτη. Ενώ παλιότερες έρευνες, υποστήριζαν ότι η συμμετοχή στη ρητορική του μίσους ως θύτης αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα θυματοποίησης και αντιστρόφως (Walgrave and Heirman, 2011), πιο σύγχρονα ευρήματα δεν το επιβεβαιώνουν. Πολυάριθμες μεταγενέστερες συγχρονικές έρευνες, περιγράφουν σημαντική συσχέτιση μεταξύ θύματος και θύτη και φαίνεται να θεωρούν πως η

θυματοποίηση στο Διαδίκτυο λειτουργεί ως προβλεπτικός παράγοντας για την μελλοντική άσκηση ρητορικής του μίσους. Δηλαδή, φαίνεται η θυματοποίηση να προηγείται (Wachs and Wright, 2018; Blaya and Audrin, 2019; Wachs and Wright, 2019). Αντιστοίχως, η διεξαγωγή κλινικής μελέτης με την συμμετοχή 858 μαθητών ηλικίας 12-17, έδειξε ότι η θυματοποίηση προβλέπει τον ρόλο του θύτη, ενώ το αντίθετο δεν ισχύει, όπως υποστήριξαν οι Walrave και Heirman το 2011 σε συγχρονική μελέτη (Calvete et al., 2019). Το ίδιο εύρημα επιβεβαιώνεται με μεγαλύτερη αξιοπιστία και από συστηματική ανασκόπηση διαχρονικών μελετών (Camerini et al., 2020). Με άλλο λόγια θεωρείται ότι μέσω της έκθεσης στη ρητορική του μίσους, τα θύματα μαθαίνουν να γίνονται τα ίδια θύτες (Akgül and Artar, 2020). Επιπλέον μελετώντας παραπάνω τις διαχρονικές αλληλεπιδράσεις των συμμετεχόντων στη ρητορική του μίσους, η θυματοποίηση προβλέπεται στο μέλλον, μόνο από προηγούμενη θυματοποίηση στο παρελθόν και όχι από προηγούμενη εμπειρία άσκησης ρητορικής του μίσους (Wendt and Quandt, 2016).

Ολοκληρώνοντας το σκέλος της Συζήτησης, θα πρέπει να επισημανθεί ξανά πως η παρούσα έρευνα, όντας συγχρονική, δεν θα μπορούσε να προβλέψει αιτιώδεις σχέσεις. Τα ευρήματα της Πολυμεταβλητής Ανάλυσης Παλινδρόμησης αφορούν σε στατιστικά σημαντικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ της εξαρτημένης μεταβλητής της θυματοποίησης των εφήβων στο Διαδίκτυο και των εξεταζόμενων παραμέτρων.

Σχετικά με τις προτάσεις έρευνας για το μέλλον, είναι σημαντικό να συνεχίσουν να γίνονται έρευνες σχετικά με την ρητορική του μίσους με σκοπό την επικαιροποίηση των δεδομένων, καθώς πρόκειται για ένα συνεχώς εξελισσόμενο φαινόμενο με σοβαρό κοινωνικό αντίκτυπο, ειδικά για τα νεότερα άτομα. Για τις μελλοντικές έρευνες προτείνεται η συμπερίληψη επιπρόσθετων παραμέτρων που εξετάζουν τη θυματοποίηση, αλλά και τον ρόλο του θύτη και του μάρτυρα της ρητορικής του μίσους. Ενδιαφέρον θα ήταν η περαιτέρω έρευνα των ψυχολογικών παραγόντων και προφίλ των εφήβων που οδηγούν με αιτιώδη σχέση στη θυματοποίηση και στην επιθετική συμπεριφορά. Επιπλέον, θα ήταν πολύ χρήσιμη μια μεγάλη διεθνής έρευνα σε σχολικό δείγμα, πληρώντας τα κριτήρια της αντιπροσωπευτικότητας. Τέλος, ιδεατή θα ήταν η διεξαγωγή μιας διαχρονικής μελέτης, όπου θα μπορούσαν να εξετασθούν οι αιτιώδεις σχέσεις και συσχετίσεις του φαινομένου με μεγαλύτερη ακρίβεια.

Περιορισμοί

Σημαντικότερο περιορισμό της έρευνας SELMA αποτελεί, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο συγχρονικός τύπος μελέτης. Συνεπώς, τα ερευνητικά ευρήματα δεν μπορούν να γενικευθούν και να υπονοήσουν αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών, παρά μόνο στατιστικά σημαντικές ή μη, συσχετίσεις. Επιπλέον, υπάρχει σφάλμα στη μέθοδο δειγματοληψίας. Το δείγμα συλλέχθηκε μέσω πλατφόρμων στο Διαδίκτυο χωρίς να πληρεί κάποιο κριτήριο δειγματοληψίας. Τέλος, περιορισμό της έρευνας αποτελεί η υπερεκπροσώπηση των Ελλήνων κατοίκων στο δείγμα, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες συμμετέχουσες χώρες, δεδομένου που ενισχύει το σφάλμα σε επίπεδο δείγματος.

Table 1. Περιγραφή δείγματος (n=634), όλες οι παράμετροι βασίζονταν σε αυτό-αναφορές.

Κατηγορικές Μεταβλητές	N (%)
Θυματοποίηση στο Διαδίκτυο	116 (18.3)
Θύτης στο Διαδίκτυο	58 (9.2)
Μάρτυρας ρητορικής μίσους στο Διαδίκτυο	394 (62.2)
Φύλο	
<i>Αρσενικό</i>	267 (42.9)
<i>Θηλυκό</i>	327 (52.6)
<i>Μη δυαδικό</i>	28 (4.5)
Χώρα Διαμονής	
<i>Δανία</i>	103 (16.3)
<i>Γερμανία</i>	155 (24.5)
<i>Ελλάδα</i>	317 (50.1)
<i>Άλλη</i>	58 (9.1)
Αναπηρία/ Δυσκολία	
<i>Όχι</i>	478 (81.0)
<i>Ναι</i>	112 (19.0)
Αναπηρία/ Δυσκολία παραπάνω από ένας τύποι	
<i>Σωματική αναπηρία</i>	19 (3%)
<i>Οργανική ασθένεια</i>	17 (2.9%)
<i>Δυσκολία ψυχικής υγείας</i>	46 (7.8%)

<i>Συμπεριφορική δυσκολία</i>	8 (1.3%)
<i>Μαθησιακή δυσκολία</i>	33 (0.1%)
<i>Άλλη δυσκολία</i>	20 (3.4)
Υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης Γονέα	
<i>Ποτέ σχολείο</i>	8 (1.5)
<i>Προσχολική εκπαίδευση</i>	9 (1.7)
<i>Πρωτοβάθμια εκπαίδευση</i>	37 (7.1)
<i>Δευτεροβάθμια εκπαίδευση</i>	109 (20.8)
<i>Περαιτέρω εκπαίδευση</i>	116 (22.1)
<i>Υψηλότερη εκπαίδευση</i>	245 (46.8)
Μη ικανοποίηση από την οικογενειακή ζωή	217 (34.2)
Ελλιπής οικογενειακή υποστήριξη	94 (15.1)
Ελλιπής οικογενειακή επικοινωνία	174 (28.3)
Εκπαίδευση από τους δασκάλους σχετικά με την ρητορική του μίσους	226 (37.4%)
Χρόνος στο Διαδίκτυο	
<i>Σχεδόν όλη την ώρα</i>	213 (33.8%)
<i>Περιστασιακή χρήση</i>	417 (66.2%)
Χρήση Facebook	276 (43.5%)
Χρήση Twitter	79 (12.5%)
Χρήση Instagram	527 (83.1%)
Χρήση WhatsApp	221 (34.9%)
Χρήση Snapchat	331 (52.2%)
Χρήση YouTube	489 (77.1%)

Συνεχείς Μεταβλητές	mean±SD (μέση τιμή)
Ηλικία (χρόνια)	15.0 ±1.4 (15)

Table 2. Αποτελέσματα του ιεραρχικού μοντέλου, αναφορικά με τα τρία χαμηλότερα επίπεδα, όπου η θυματοποίηση στο Διαδίκτυο ήταν η εξαρτημένη μεταβλητή. Τα ORs περιγράφουν συσχετίσεις μεταξύ των εξεταζόμενων παραμέτρων και της θυματοποίησης στο Διαδίκτυο.

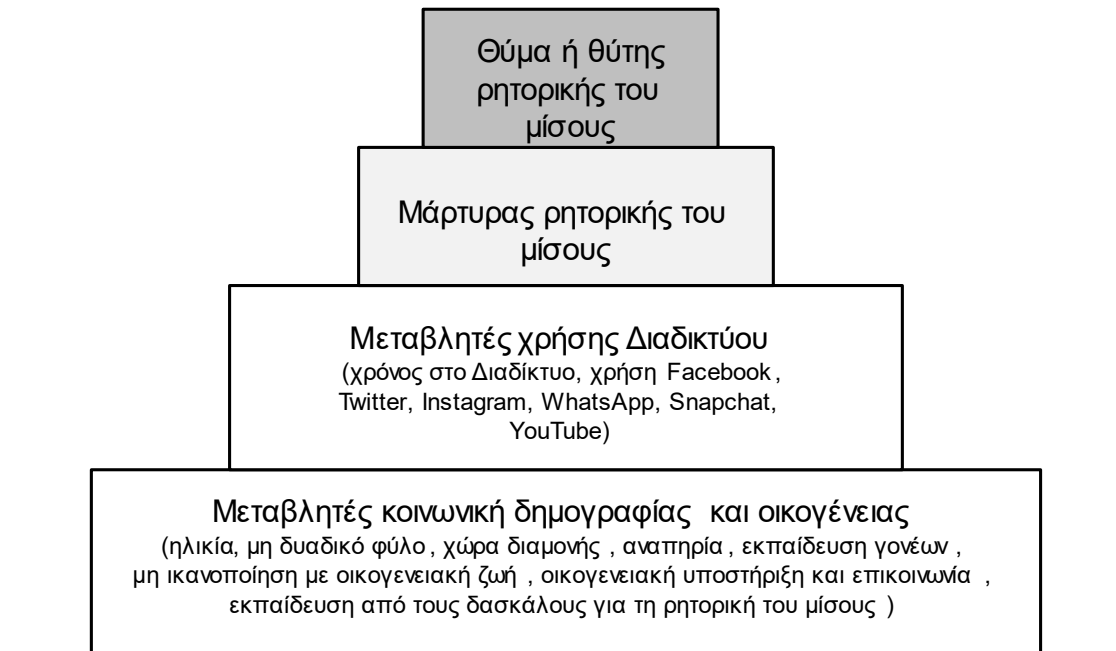
Εξεταζόμενοι Παράγοντες	Κατηγορίες Σύγκρισης	Επιπολασμός θυματοποίησης στο Διαδίκτυο	Μη Προσαρμοσμένο Μοντέλο (Unadjusted model)			Προσαρμοσμένο Μοντέλο (Adjusted model)		
			OR (95% CI)	p-value	Pseudo-R ²	OR (95% CI)	p-value	Pseudo-R ²
Κοινωνικο-δημογραφικοί Παράγοντες και οικογένειας								
Μεγαλύτερη ηλικία (15 χρονών και άνω)	≥15 vs. <15	17.8% vs. 19.3%	0.91 (0.60-1.38)	0.656	0.0003	Μη εφαρμόσιμο		
Μη δυαδικό φύλο	Μη δυαδικό (διεμφυλικό/ής ή άλλο) vs. δυαδικό	39.3% vs 17.2%	3.12 (1.42-6.86)	0.005	0.0122	Μη εφαρμόσιμο		
Μη ελληνική χώρα διαμονής	Άλλες χώρες vs. Ελλάδα	16.8% vs 19.6%	0.83 (0.55-1.24)	0.364	0.0014	Μη εφαρμόσιμο		
Χαμηλό μορφωτικό επίπεδο γονέων	Δευτεροβάθμια ή χαμηλότερη vs. υψηλότερη της	21.5% vs 15.2%	1.52 (0.95-2.44)	0.081	0.0062	Μη εφαρμόσιμο		

	δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης							
Αναπηρία/Δυσκολία	Ναι vs. Όχι	31.3% vs 14.4%	2.69 (1.68- 4.33)	<0.001	0.0287	Μη εφαρμόσιμο		
Μη ικανοποίηση από την οικογενειακή ζωή	< μέση τιμή vs. ≥ μέση τιμή ικανοποίησης ^a	24.4% vs 15.1%	1.82 (1.21- 2.74)	0.004	0.0133	Μη εφαρμόσιμο		
Ελλιπής οικογενειακή υποστήριξη	1-3 vs. 4-5 ^b	39.4% vs 14.2%	3.92 (2.42- 6.34)	<0.001	0.0494	Μη εφαρμόσιμο		
Ελλιπής οικογενειακή επικοινωνία	1-3 vs. 4-5 ^b	26.4% vs 14.9%	2.05 (1.34- 3.14)	0.001	0.0180	Μη εφαρμόσιμο		
Εκπαίδευση από τους δασκάλους σχετικά με την ρητορική του μίσους	Ναι vs Όχι	20.4% vs. 15.6%	1.39 (0.90- 2.12)	0.134	0.0040	Μη εφαρμόσιμο		
Παράμετροι Χρήσης του Διαδικτύου								

Χρόνος στο Διαδίκτυο	Σχεδόν όλη την ώρα vs. Περιστασιακή χρήση	23.5 % vs. 15.6%	1.66 (1.10-2.51)	0.016	0.0095	1.68 (1.07-2.65) ^c	0.025	0.0654 ^c
Χρήση Facebook	Ναι vs Όχι	19.6% vs. 17.3%	1.16 (0.78-1.74)	0.468	0.0009	Μη εφαρμόσιμο		
Χρήση Twitter	Ναι vs Όχι	30.4% vs. 16.6%	2.20 (1.29-3.73)	0.004	0.0130	2.12 (1.17-3.85) ^c	0.013	0.0663
Χρήση Instagram	Ναι vs Όχι	18.6 % vs. 16.8%	1.13 (0.65-1.96)	0.665	0.0003	Μη εφαρμόσιμο		
Χρήση WhatsApp	Ναι vs Όχι	14.9% vs. 20.1%	0.70 (0.45-1.09)	0.110	0.0044	Μη εφαρμόσιμο		
Χρήση Snapchat	Ναι vs Όχι	16.6% vs. 20.1%	0.79 (0.52-1.18)	0.253	0.00022	Μη εφαρμόσιμο		
Χρήση YouTube	Ναι vs Όχι	18.4% vs. 18.9%	1.03 (0.64-1.67)	0.897	< 0.0001	Μη εφαρμόσιμο		
Μάρτυρας ρητορικής του μίσους								

Μάρτυρας ρητορικής του μίσους	Ναι vs Όχι	25.1% vs. 7.1%	4.40 (2.56- 7.58)	< 0.001	0.0603	4.58 (2.48- 8.47) ^d	<0.001	0.1296
Θύτης ρητορικής του μίσους								
Θύτης ρητορικής του μίσους	Ναι vs Όχι	62.1% vs. 13.9%	10.15 (5.68- 18.13)	< 0.001	0.1031	7.76 (3.83- 15.71) ^e	<0.001	0.1925

^aΜέση τιμή = 8 με μέγιστη τιμή το 10; ^b πεντάβαθμη Likert Scale; ^c διορθωμένο για μη δυαδικό φύλο, αναπηρία/δυσκολία, ελλιπή οικογενειακή υποστήριξη, ^d διορθωμένο για χρόνο στο Διαδίκτυο, χρήση Twitter, μη δυαδικό φύλο, αναπηρία/δυσκολία, ελλιπή οικογενειακή υποστήριξη, ^e διορθωμένο για μάρτυρα ρητορικής του μίσους, χρόνο στο Διαδίκτυο, χρήση Twitter, μη δυαδικό φύλο, αναπηρία/δυσκολία, ελλιπή οικογενειακή υποστήριξη

Σχήμα 2. Πυραμίδα – Εννοιολογικό πλαίσιο Ιεραρχικού Μοντέλου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abreu, R.L., Kenny, M.C., 2018. Cyberbullying and LGBTQ Youth: A Systematic Literature Review and Recommendations for Prevention and Intervention. *Journal of Child & Adolescent Trauma* **11**, 81–97, <https://doi.org/10.1007/s40653-017-0175-7>

Akgül, G., Artar, M., 2020. Cyberbullying: relationship with developmental variables and cyber victimization. *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology*, 8, 25-37, <https://doi.org/10.21307/sjcapp-2020-004>

Aparicio-García, M.E., Díaz-Ramiro, E.M., Rubio-Valdehita, S., López-Núñez, M.I., García-Nieto, I., 2018. Health and Well-Being of Cisgender, Transgender and Non-Binary Young People. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15, 2133, <https://doi.org/10.3390/ijerph15102133>

Athanasiou, K., Melegkovits, E., Andrie, E.K., Magoulas, Ch., Tzavara, Ch. K., Richardson, Cl., Gredanus, D., Tsolia, M., Tsitsika, A.K., 2018. Cross-national aspects of cyberbullying victimization among 14–17-year-old adolescents across seven European countries. *BMC Public Health* 18, 800, <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5682-4>.

Bastiaensens, S., Pabian, S., Vandebosch, H., Poels, K., Van Cleemput, K., DeSmet, A., & De Bourdeaudhuij, I., 2015. From Normative Influence to Social Pressure: How Relevant Others Affect Whether Bystanders Join in Cyberbullying. *Social Development*, 25(1), 193–211, doi:10.1111/sode.12134.

Balakrishnan, V., Khan, S., Arabnia, H.R., 2019. Improving cyberbullying detection using Twitter users' psychological features and machine learning. *Computers and Security*, 20, <https://doi.org/10.1016/j.cose.2019.101710>.

Bjereld, Y., Daneback, K., Petzold, M., 2016. Do bullied children have poor relationships with their parents and teachers? A cross-sectional study of Swedish children. *Children and Youth Service Review*, 73, 347-351, <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.01.012>.

Boer, M., van den Eijnden, R. J. J. M., Boniel-Nissim, M., Wong, S.-L., Inchley, J. C., Badura, P., Stevens, G. W. J. M., 2020. Adolescents' Intense and Problematic Social Media Use and Their Well-Being in 29 Countries. *Journal of Adolescent Health*, 66(6), S89–S99, doi:10.1016/j.jadohealth.2020.02.

Boniel-Nissim, M., Sasson, H. 2018., Bullying victimization and poor relationships with parents as risk factors of problematic internet use in adolescence. *Computers in Human Behavior*, 88, 176–183, doi:10.1016/j.chb.2018.05.04.

Bottino, S.M., Bottino C.M., Regina, C.G., Correia, A.V., Ribeiro, W.S., 2015. Cyberbullying and adolescent mental health: systematic review. *Cad Saude Publica*. 31, 463-75, doi: 10.1590/0102-311x00036114. PMID: 25859714.

Çakır, Öz., Deniz M. G., and Tuncay, A., 2016. The Analysis of the Relationship between Being a Cyberbully and Cybervictim among Adolescents in Terms of Different Variables. *International Journal of Progressive Education* 12: 134–54, Available online: <http://www.inased.org/v12n3/ijpev12n3.pdf>.

Calvete, E., Orue, I., Fernández-González, L., Prieto-Fidalgo, A., 2019. Effects of an incremental theory of personality intervention on the reciprocity between bullying and cyberbullying victimization and perpetration in adolescents. *PLoS ONE*, 4, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0224755>.

Camerini, A.L., Marciano, L., Carrara, A., Schulz, P.J., 2020. Cyberbullying perpetration and victimization among children and adolescents: A systematic review of longitudinal studies. *Telematics and Informatics*, 49, <https://doi.org/10.1016/j.tele.2020.101362>.

Campbell, M., Bauman, S., 2018. Cyberbullying: Definition, consequences, prevalence. *Reducing Cyberbullying in Schools*, 3–16, doi:10.1016/b978-0-12-811423-0.00001-8.

Cañas, E., Estévez, E., León-Moreno, C., Musitu, G., 2020. Loneliness, Family Communication, and School Adjustment in a Sample of Cybervictimized Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(1), 335, doi:10.3390/ijerph17010335

Clark, T. C., Lucassen, M. F. G., Bullen, P., Denny, S. J., Fleming, T. M., Robinson, E. M., Rossen, F. V., 2014. The Health and Well-Being of Transgender High School Students: Results From the New Zealand Adolescent Health Survey (Youth'12). *Journal of Adolescent Health*, 55(1), 93–99, doi:10.1016/j.jadohealth.2013.11.

Costello, M., Barrett-Fox, R., Bernatzky, C., Hawdon, J., Mendes, K., 2020. Predictors of Viewing Online Extremism Among America's Youth. *Youth & Society*, 52, 710-727, doi:[10.1177/0044118X18768115](https://doi.org/10.1177/0044118X18768115).

Díaz, K.I., Fite, P.J., Abel, M.R., Doyle L.R., 2021. Varying Experiences of Cyber Victimization among Middle and High School Students. *Child Youth Care Forum*, <https://doi.org/10.1007/s10566-021-09614-4>.

Fahy, A.E., Stansfeld, S.A., Smuk, M., Smith, N.R., Cummins, S., Clark, C., 2016. Longitudinal Associations Between Cyberbullying Involvement and Adolescent Mental Health. *Journal of Adolescent Health*, 59, 502-509, <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2016.06.006>.

Festl, R., Vogelgesang, J., Scharkow, M., Quandt, T., 2017. Longitudinal patterns of involvement in cyberbullying: Results from a Latent Transition Analysis. *Computers in Human Behavior*, 66, 7–15, doi:10.1016/j.chb.2016.09.027.

Fridh, M., Köhler, M., Modén, B., Lindström, M., Rosvall, M., 2018. Subjective health complaints and exposure to peer victimization among disabled and non-

disabled adolescents: A population-based study in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 46, 262-271, doi:[10.1177/1403494817705558](https://doi.org/10.1177/1403494817705558).

Garaigordobil, M., and Machimbarrena, J. M., 2017. Stress, competence, and parental educational styles in victims and aggressors of bullying and cyberbullying. *Psicothema* 29: 335–40, DOI: [10.7334/psicothema2016.258](https://doi.org/10.7334/psicothema2016.258).

Harriman, N., Shortland, N., Su, M., Cote, T., Testa, M.A., Savoia, E., 2020. Youth Exposure to Hate in the Online Space: An Exploratory Analysis. *International Journal of Environmental. Research and Public Health*, 17, 8531, <https://doi.org/10.3390/ijerph17228531>.

Heiman, T., Olenik-Shemesh, D., 2019. Predictors of cyber-victimization of higher-education students with and without learning disabilities. *Journal of Youth Studies*, 22, 205-222, DOI: [10.1080/13676261.2018.1492103](https://doi.org/10.1080/13676261.2018.1492103).

Holfeld, B., Mishna, F., 2018. Longitudinal Associations in Youth Involvement as Victimized, Bullying, or Witnessing Cyberbullying. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21, 234-239, <http://doi.org/10.1089/cyber.2017.0369>.

Holfeld, B., Sukhawathanakul, P., 2017. Associations Between Internet Attachment, Cyber Victimization, and Internalizing Symptoms Among Adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(2), 91–96, doi:10.1089/cyber.2016.0194.

Marciano. L., Schulz, P.J., Camerini A.L., 2020. Cyberbullying Perpetration and Victimization in Youth: A Meta-Analysis of Longitudinal Studies. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 52, 163–181, <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz031>.

Marret, M. J., Choo, W. Y., 2017. Factors associated with online victimisation among Malaysian adolescents who use social networking sites: A cross-sectional study. *BMJ Open* 7: 1–11, DOI:[10.1136/bmjopen-2016-014959](https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-014959).

Kokkinos, C. M., 2013. Bullying and Victimization in Early Adolescence: Associations With Attachment Style and Perceived Parenting, *Journal of School Violence*, 12(2), 174–192, doi:10.1080/15388220.2013.766134.

Kowalski, R.M., Toth, A., 2018. Cyberbullying among Youth with and without Disabilities. *Journal of Child & Adolescent Trauma* 11, 7–15, <https://doi.org/10.1007/s40653-017-0139-y>.

Larrañaga, E., Yubero, S., Ovejero, A., Navarro, R., 2016. Loneliness, parent-child communication and cyberbullying victimization among Spanish youths. *Computers in Human Behavior*, 65, 1–8. doi:10.1016/j.chb.2016.08.015.

Li, J., Craig, W., 2015. 2015 Young Canadians' experiences with electronic bullying. Kingston, Ontario: Queen's University. MediaSmarts, PREVNet, and Telus.

Livingstone, S., Haddon, G. A., Ólafsson, K., 2011. Risks and safety on the internet: the perspective of European children. Full findings. LSE, London: EU Kids Online 2011. 15.

Lobe, B., Livingstone, S., Ólafsson, K., Vodeb, H., 2011. Cross-national comparison of risks and safety on the internet. LSE. London: EU Kids Online.

López-Castro, L., Priegue, D., 2019. Influence of Family Variables on Cyberbullying Perpetration and Victimization: A Systematic Literature Review. *Social Sciences*, 8, 98, <https://doi.org/10.3390/socsci8030098>.

Mascheroni, G., Ólafsson, K., 2016. The mobile Internet: Access, use, opportunities and divides among European children. *New Media & Society*. 18,1657-1679, <https://doi.org/10.1177/1461444814567986>.

McHugh, M.C., Saperstein, S.L., Gold R.S., 2018. OMG U #Cyberbully! An Exploration of Public Discourse About Cyberbullying on Twitter. *Health Education & Behavior*,46,97-105, doi:[10.1177/1090198118788610](https://doi.org/10.1177/1090198118788610).

Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., Daciuk, J., 2012. Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully–victims. *Children and Youth Services Review*, 34(1), 63–70, doi:10.1016/j.childyouth.2011.08.

Ortega, J., Buelga, S., Cava, M.J., Torralba, E., 2017. School violence and attitude toward authority of student perpetrators of cyberbullying. *Revista de Psicodidactica*. 22. 23-28, DOI:[10.1387/RevPsicodidact.16398](https://doi.org/10.1387/RevPsicodidact.16398).

Ortega Barón, J., Postigo, J., Iranzo, B., Buelga, S., Carrascosa, L., 2019. Parental Communication and Feelings of Affiliation in Adolescent Aggressors and Victims of Cyberbullying. *Social Sciences*, 8, 3, <https://doi.org/10.3390/socsci8010003>.

Pabian, S., Vandebosch, H., Poels, K., Van Cleemput, K., Bastiaensens, S., 2016. Exposure to cyberbullying as a bystander: An investigation of desensitization effects among early adolescents. *Comput. Hum. Behav.* 2016, 62, 480–487.

Peker, A., 2015. Analyzing the risk factors predicting the cyberbullying status of secondary school students. *Egitim ve Bilim*, 40, 57–75, <https://doi.org/10.15390/EB.2015.4412>.

Pinquart, M., 2017. Systematic Review: Bullying Involvement of Children With and Without Chronic Physical Illness and/or Physical/Sensory Disability—a Meta-Analytic Comparison With Healthy/Nondisabled Peers. *Journal of Pediatric Psychology*, 42, 245 -259, <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsw081>.

Prizant-Passal, S., Shechner, T., Aderka, I. M., 2016. Social anxiety and internet use – A meta-analysis: What do we know? What are we missing? *Computers in Human Behavior*, 62, 221–229, doi:10.1016/j.chb.2016.04.003.

Rice, E., Petering, R., Rhoades, H., Winetrobe, H., Goldbach, J., Plant, A., Montoya, J., Kordic, T., 2015. Cyberbullying Perpetration and Victimization Among Middle-School Students. *American Journal of Public Health* 105, 66-72, <https://doi.org/10.2105/AJPH.2014.302393>.

Rideout, V. J., Foehr, U. G., Roberts, D. F., 2013. Generation M2. Media in the Lives of 8-to 18-Year-Olds. A Kaiser Family Foundation Study. The Henry J. Kaiser Family Foundation, 2010.

Rodríguez-Enríquez, M., Bennasar-Veny, M., Leiva, A., Leiva, A., Garaigordobil, M., Yañez A. M., 2019. Cybervictimization among secondary students: social networking time, personality traits and parental education. *BMC Public Health* 19, 1499, <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7876-9>.

Salmon, S., Turner, S., Taillieu, T., Fortier, J., Tracie O. Afifi, J.O., 2018. Bullying victimization experiences among middle and high school adolescents: Traditional bullying, discriminatory harassment, and cybervictimization. *Journal of Adolescence*, 63, 29-40, <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.12.005>.

Sampasa-Kanyinga, H., Lalande, K., Colman, I., 2018. Cyberbullying victimisation and internalising and externalising problems among adolescents: the moderating role of parent–child relationship and child’s sex. *Epidemiology and Psychiatric Sciences* 1–10, <https://doi.org/10.1017/S2045796018000653>.

SELMA (2019) Hacking Online Hate: Building an Evidence Base for Educators. www.hackinghate.eu.

Sergentanis, T.N., Bampalitsa, S.D., Theofilou, P., Panagouli, E., Vlachopapadopoulou, E., Michalacos, S., Gryparis, A., Thomaidis, L., Psaltopoulou, T., Tsolia, M., Bacopoulou, F., Tsitsika, A., 2021. Cyberbullying and Obesity in Adolescents: Prevalence and Associations in Seven European Countries of the EU NET ADB Survey. *Children* 2021, 8, 235, <https://doi.org/10.3390/children8030235>

Şimşek, N., Şahin, D., Evli, M., 2019. Internet Addiction, Cyberbullying, and Victimization Relationship in Adolescents: A Sample from Turkey. *Journal of Addictions Nursing*, 30, 201-210, doi: 10.1097/JAN.0000000000000296.

Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., and Hasebrink, U., 2020. EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries. EU Kids Online, <https://doi.org/10.21953/lse.47fdeqj01ofo>.

Sorrentino, A., Costanza Baldry, A., Farrington, D.P., Blaya, C., 2019. Epidemiology of Cyberbullying across Europe: Differences between Countries and Genders. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 19, <https://doi.org/10.12738/estp.2019.2.005>.

Stewart- Tufescu, A., Salmon, S., Taillieu, T., Fortier, J., Afifi, T.O., 2021. Victimization Experiences and Mental Health Outcomes Among Grades 7 to 12 Students in Manitoba, Canada. *International Journal of Bullying Prevention*, 3, 1–12, <https://doi.org/10.1007/s42380-019-00056-0>.

Waasdorp, T.E., Mehari, K.R., Milam, A.J., Bradshaw. C.P., 2019. Health-related Risks for Involvement in Bullying among Middle and High School Youth. *Journal of Child and Family Studies*, 28, 2606–2617, <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1260-8>.

Wachs, S, Wright M.F., 2018, Associations between Bystanders and Perpetrators of Online Hate: The Moderating Role of Toxic Online Disinhibition, *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 15, <https://doi.org/10.3390/ijerph15092030>.

Wachs, S., Wright, M.F., Sittichai, R., Singh, R., Biswal, R., Kim, E.-m., Yang, S., Gámez-Guadix, M., Almendros, C., Flora, K., Daskalou, V., Maziridou, E., 2019. Associations between Witnessing and Perpetrating Online Hate in Eight Countries: The Buffering Effects of Problem-Focused Coping. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16, 3992, <https://doi.org/10.3390/ijerph16203992>.

Walrave, M., Heirman, W., 2011). Cyberbullying: Predicting Victimization and Perpetration. *Children & Society*, 25, 59-72, <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2009.00260.x>.

Wendt, R., Quandt, T., 2016. The Role of Online Communication in Long-Term Cyberbullying Involvement Among Girls and Boys. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 1931–1945, <https://doi.org/10.1007/s10964-016-0552-9>.

Whittaker, E., Kowalski, R. M., 2015. Cyberbullying via social media. *Journal of School Violence*, 14, 11-29, <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.949377>.

Ybarra, M.L., Mitchell, K.J, Palmer, N.A., Reisner, S.L., 2015. Online social support as a buffer against online and offline peer and sexual victimization among U.S. LGBT and non-LGBT youth. *Child Abuse & Neglect*, 39, 123-136, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.08.006>.

Zych, I., Ortega-Ruiz, R., Marín-López, I., 2016. Cyberbullying: a systematic review of research, its prevalence and assessment issues in Spanish studies. *Psicología Educativa*, 22(1), 5–18, doi:10.1016/j.pse.2016.03.002.

Retrieved from: <https://www.statista.com/statistics/274773/global-penetration-of-selected-social-media-sites/>.

Retrieved from: <https://www.broadbandsearch.net/blog/cyber-bullying-statistics#post-navigation-1>.

Retrieved from: <https://www.pewresearch.org/internet/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/>

Retrieved from: <https://www.cnn.com/2019/02/04/facebook-google-and-twitter-are-getting-faster-at-removing-hate-speech-online-eu-finds-.html>.

Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/supporting-analyses>

Retrieved from: <https://www.unicef.org/end-violence/how-to-stop-cyberbullying>

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η καλύτερη κατανόηση του φαινομένου της ρητορικής του μίσους των εφήβων στο Διαδίκτυο, μελετώντας τους παράγοντες που συσχετίζονται με αυτήν. Με αυτό το στόχο δημιουργήθηκε ένα Ιεραρχικό Μοντέλο ανάλυσης, με βάση τα δεδομένα της πανευρωπαϊκής ποσοτικής έρευνας SELMA. Το μοντέλο που δημιουργήθηκε ήταν τεσσάρων επιπέδων, ξεκινώντας από το χαμηλότερος προς το υψηλότερο, παράγοντες κοινωνικής και οικογενειακής δημογραφίας, παράγοντες χρήσης του Διαδικτύου, έκθεση στη ρητορική του μίσους ως μάρτυρας, έκθεση στη ρητορική του μίσους ως θύμα ή θύτης.

Το δείγμα της έρευνας ήταν αποτέλεσμα διάδοσης των ερωτηματολογίων SELMA στο Διαδίκτυο, στις συμμετέχουσες χώρες, κυρίως στην Ελλάδα, το Βέλγιο, την Γερμανία, την Δανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ουαλία. Το δείγμα της ανάλυσης αποτελούνταν από 634 εφήβους, 13 έως 18 χρονών, που είχαν απαντήσει στις ερωτήσεις που αφορούσαν την έκθεση στη ρητορική του μίσους ως μάρτυρες, θύματα ή θύτες.

Από το δείγμα, το 18.3% ήταν θύματα της ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο, το 9.2% θύτες και το 62.2% μάρτυρες. Τα πιο σημαντικά ευρήματα της έρευνας ήταν η στατιστικά σημαντική συσχέτιση της θυματοποίησης των εφήβων με την έκθεση ως μάρτυρας (OR= 4.58 (2.48-8.47) και με την έκθεση ως θύτης (OR= 7.76 (3.83- 15.71)). Άλλες στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις ήταν μεταξύ θυματοποίησης και μη δυαδικού φύλου/διεμφυλικότητα, αναφερόμενη αναπηρία/ευαλωτότητα/, ελλιπή οικογενειακή υποστήριξη, επικοινωνία και ικανοποίηση, συνεχή σχεδόν χρήση του Διαδικτύου και χρήση του Twitter.

Τα ευρήματα της έρευνας φαίνεται να συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με την διεθνή βιβλιογραφία και να την ενισχύουν. Περιορισμούς της έρευνας αποτελούν, η μέθοδος δειγματοληψίας και ο συγχρονικός τύπος έρευνας που δεν επιτρέπει την γενίκευση σε αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ παραμέτρων.

Title: Factors associated with Online hate speech victimization of adolescents:
A hierarchical approach on EU SELMA project.

ABSTRACT

This study attempts to assess adolescent online hate speech victimization through a hierarchical approach. To this direction, a conceptual framework with five hierarchical levels was constructed, namely: Sociodemographic and family characteristics, Internet use parameters, being a bystander of Online hate speech and being a victim or perpetrator of online hate speech.

For this analysis, data were taken by SELMA quantitative survey, which was conducted through dissemination on online platforms and social media. Study sample was 634 adolescents, between 13 and 18 years of age, especially from Greece, Denmark, Germany, UK and Wales, who answered the questions concerning being an online bystander (62.2%), a victim (18.3%) or/ and a perpetrator (9.2%) of online hate speech.

After adjustment, the most important findings were the significant associations between being a bystander and a victim (OR= 4.58 (2.48-8.47) and also between being a perpetrator and a victim (OR= 7.76 (3.83- 15.71). In addition, being a victim of online hate speech was significantly associated with reported non-binary sex/intersex, disability/ difficulty, dissatisfaction with family life, poor family support and communication, twitter use and with the fact of being online almost all the time.

Findings were in agreement with other studies. Basic limitations of the study were the sample method and the method of cross-sectional study, which cannot imply causation.

Key words: online victim, online perpetration, online bystander, non-binary sex, twitter, family support, disability, time online.

